

Keszeg Vilmos

Keresztútban a népi kultúra: interpretációs és kontextualizáló kísérletek

A hagyományok, s ezen belül a népi kultúra történetét, mibenlétét, valamint a kutatásának történetét illető jelentősnek tekinthető alap kutatások, viták lefolytak már. S habár az 1960-1980-as években megpezsdült tudományos szemléleti diskurzusok új javaslatokat tettek, ezeknek nem sikerült felkelteniük a figyelmet. Miközben a népi kultúra újrahazsnosításának mértéke és társadalmi köre egyre expanzívabb, a kultúra és a kultúrahazsnálat értelmezése egyre reflektálatlanabb és a szakmákon belül is egyre népszerűtlenebb. Az 1960-as években paradigmátikusán vetődött fel az a kérdés, hogy a néprajz által vizsgált nép csupán a feudális, földműves, falusi parasztság-e, s ennek felszámolása után a néprajz kizárólagosan történeti tudománnyá válik-e? Kinek a kultúrája a népi kultúra? Csupán az esztétikai igényű gyakorlatok és objektumok tarthatnak-e igényt a vizsgálatra, vagy a népi kultúrának van egy nem esztétikai szándékú rétege is? Egységes-e a népi kultúra, és milyen viszonyban van a különböző elit- és szubkultúrákkal? Csupán az orális, a szójhagyományon alapuló kultúra a népi kultúra, vagy az alfabetizáció eltömegesedését követően kialakult írott, majd vizuális kultúra is népi kultúrának tekinthető? Az alap kutatások jelentős mértékben a hagyományos kultúra történeti rétegeit és továbbélését vizsgálták; a nem-paraszti társadalom és mentalitás, valamint a mediális, majd a multimediális fordulat – a hagyományos kultúra elemeit gyakran integráló – kultúrájának vizsgálata más tudományterületek felségterületére tevődött át (médiatudomány, kommunikációtudomány, szociológia).

A népi kultúra metamorfózisa: az organikus és az organizált hagyomány

A hagyomány

A népi kultúra mint a hagyomány egyik történeti formája¹ azoknak a tárgyakkak, ismereteknek, gyakorlatoknak, mentalitásoknak és attitűdöknek az összessége, ame-

¹ A fenti megfogalmazással azonosulunk azzal a véleménnyel, hogy a népi kultúra mellett a tudomány, a művészet, az oktatás, a vallás is hagyományokat követ.

lyek az előző generációk részéről informális módon, a használói közösség keretében kerülnek át egy következő generáció gyakorlatába. A népi hagyomány organikus, a mindennapi életben funkcionális kultúra, amely a generációk közötti kommunikáció által közvetítődik. A hagyomány egyszerre jelent bizonyos (népi) tartalmakat, de ugyanakkor jelenti az áthagyás és az átvétel eseményét, valamint az átadás-átvétel során működésbe jövő és állandósuló társadalmi (közösségen belüli és generációk közötti) kapcsolatokat, viszonyokat és individuális és kollektív emlékezetet. A 20. századi népi kultúrának a következő funkcióit sikerült azonosítani.

A népi hagyomány a használat révén primér közösséget hoz létre. Ez a közösség magába foglalja mind az átadók és az átvevők, mind a használók közösségét. A hagyomány tehát eleve szükségessé teszi az egymás utáni generációk szolidáris viszonyát: egyik generáció gondoskodik a következő generáció kultúrába való szocializálásáról, szellemi és tárgyi hagyományairól, a másik generáció pedig igényli, átveszi és használja ezt a hagyományt. Ugyanakkor a hagyomány gyakorlása a használók között is szolidáris viszonyt állandósít.

A hagyomány emlékezetet termel. A népi kultúra egyik szegmense önmagában emlékezetkultúra, összetevői a történelmi, főként lokális történelmi tartalmak, az emlékezés technikái és gyakorlatai, az emlékezés specialistái. Most főként arra gondolunk, hogy a kultúra elemei (tárgyak, szövegek, tánc, motívumok, mentalitások stb.) emlékeztetnek az átadóra, az átvétel helyzetére. Egy egyén emlékezetében tartja azokat a helyzeteket, amelyekben a hagyomány elemeivel találkozott, azokat a személyeket, akiktől hagyományt vett át, akikkel együtt használta a hagyományt.²

A hagyomány biografikus funkciója. A folklórkutatás kezdetektől a folklóralkotások, a népi kultúra kollektív és anonim voltát hangsúlyozta. Ezzel máig hatóan hátrányosan befolyásolta a kutatások kérdésfelvetését, háttérbe szorította a folklór használatának és életformájának, az egyén szerepének vizsgálatát. A kolozsvári etnológiai iskolában 1990 után végzett kutatások egy-egy társadalmi csoport (népi specialisták, lelkészek, néptanítók, gyógyítók, mérnökök) kollektív életpályájának, a kollektív életpályán belül az egyének individuális pályájának kutatására irányították a figyelmet. Ezek a kutatások az életpályát olyan keretként kezelték, amelyben a hagyomány szerepet játszik az egyén életének alakításában, az életpálya folyamataiban láthatóvá és érthetővé válik a hagyomány átvétele, használata, funkciója és átadása.³

Kivonulás a népi kultúrából

A magyarok Európában való megtelepedését követő évszázadokban a magyar főnemesség és a parasztság (jobbágyosság) eltérő életformát gyakorolt, társadalmi kapcsos-

2 A hagyomány szervezett körülmények között történő átadása esetében a hagyomány az oktatási helyzetre (óvoda, iskola, tábor, média) és a hagyomány oktatóira emlékeztet. A szervezett hagyományátadás kisajátítja az emlékezés-kultúrát.

3 A hagyomány funkcióinak áttekintése: Keszeg V. 2014a. Magyarul, más kontextusban: Keszeg V. 2016.

lattartása eltérő volt, és különbözött az ország életében való részvétele is. A magyar társadalom népi és elitkultúrájának különválása a 16–17. század során történt meg, ami a kis- és a nagyhagyomány eltávolodását eredményezte.⁴ Ettől kezdve a társadalom elit rétege egyre nagyobb mértékben követ egy olyan kulturális modellt, amelyet az oktatás közvetít, s amely az európai kulturális és tudós életbe való bejárást és beilleszkedést megkönnyítette. A népi kultúrából való kivonulás több szinten történt meg. Az első szint, természetesen, az iskolai oktatásban való részesedés, s ezáltal egy, a világról kialakított másfajta tudás megszerzése. A Gutenberg galaxisba való integrálódás a szabadidő eltöltésének és a tudásszerzés másik alapvető formájává vált. Ugyanebben a korban a vallás a mágia ellen fordul. A hosszú időn át a figyelem középpontjában álló boszorkányüldözés olyan társadalmi gyakorlatokat kompromittált, mint a jóslás, a szerencse- és egészségvarázslás, az agrármágia; intézményes keretek között újrászerveződött a gyógyítás, a törvénykezés és a társadalmi együttélés. Az elit által nemkívánatosnak minősített hagyományok gyakorlását állami törvények tiltották meg. Az életpálya alakítása ettől kezdve a hivatalos társadalmi státusokhoz és szerepekhez igazodott hozzá.⁵

Az európai társadalom kultúratipológiájában ebben a folyamatban született meg – a nagy- és a kishagyomány kettőssége mellett – a népi és a populáris kultúra dichotómiája. A kelet- és a nyugat-európai kulturális modell alapvetően különbözött. Azokban az államokban, ahol a nemzeti elit a királyi udvarhoz csatlakozott, maga is nemzeti jellegű kultúrát éltetett (Anglia, Franciaország); ez a népi kultúrától csupán tartalmában különbözött, szellemiségében azonban nem. Ezekben az országokban mind a társadalom elitje, mind a társadalom népes közép- és alsó rétege nemzeti szellemiségű kultúrával rendelkezett. Itt tehát a nemzeti kulturális regiszter a következőképpen tagolódott: a kevesek és a sokak nemzeti kultúrája vált el egymástól. Ott viszont, ahol az arisztokrácia és az értelmiségi réteg a nyugati kultúrához igazodott (nyelvhasználatban, kulturális szokásokban), az elitkultúra kozmopolita (európai) jelleget öltött, s a nemzeti szellemiség mindössze a népi (paraszti, folk) kultúrában érvényesült.⁶ Ahol a kishagyományt nem a populáris kultúra, hanem a népi kultúra (volkskultur) terminussal nevezik meg, a szóhasználat nem csupán eltérő szinonimahasználatból következik.

A hagyományból való kilépés utolsó nagy fordulópontja a hagyományos életformát és az ezzel együtt járó hagyományozási gyakorlatot, a mentalitást és az életvitelt radikálisan átalakító államosítás és kollektivizálás. Ebben a helyzetben maga a nép kényszerül kilépni a magyar kishagyományából. Ettől kezdve megváltozik a hagyományhoz való viszonyulás (nosztalgia, teljes elutasítás), a hagyomány gyakorlásának

4 Az európai folyamatot Peter Burke és Mihail Bahtyin írta le: a nagy- és a kishagyomány szétválása: Burke 1991 (1978): 39–45; a nevetéskultúra megoszlása: Bahtyin 1982 (1941): 9–70, különösen 43–69; a mágia gyakorlásának kriminalizálása: Muchembled red. 1997 (1994): 15–244; a mágia és a tudomány szembefordulása: Culianu 1994: 303–306.

5 A hagyományból való kivonulás említett folyamatai közül a magyar etnológia a boszorkányüldözést dokumentálta.

6 A dichotómiát ismerteti Hofer 2009.

kontextusa és motivációja, felerősödik a hagyományos kultúra egészéből való szelekció. A hagyományos népi kultúra ettől kezdve a *survival* és a *revival* formában él tovább.⁷

A népi kultúra tárgyiasítása: a társadalom és a kultúra felfedezése, kutatása

A nagy földrajzi felfedezéseket követően jelentősen megnőtt a társadalom iránti érdeklődés. Amikor a világ felfedezése befejeződött, ez az érdeklődés válságba sodródott. Ekkor került sor a „mi primitívjeink” felfedezésére. Az etnológiai kutatások Európa-szerte – szörványos előzmények után – a 19. században kezdődtek meg. Az európai parasztság és kultúrája felfedezése különböző – politikai, esztétikai, szociológiai – okokra vezethető vissza. A kutatásokat alapvetően két cél motiválta: a társadalom egységének megteremtése, valamint a nemzeti kultúra különböző regisztereinek láthatóvá tétele, egy tágabb struktúrába való integrálása (Burke 1991 [1978]: 17–38).

Ebben a folyamatban két szándék válik külön egymástól: egyik oldalon kialakul az érdeklődés a nép, az egyén iránt, s lassan megszületik a társadalom kutatásának a módszertana; másik oldalon megszületik a néptől való távolság új formája, a nép szemlélésének külső nézőpontja, tudatossá válik a kulturális különbözőségek megléte. A kutatás tehát két gesztust integrál magába: egyidőben a népi kultúrától való elhatárolódás, valamint a nép és kutatója együttlétének új helyzete, közös aktivitása. A kutatás a 19. századtól megjelent amatőr, autodidakta mozgalomban is feltűnt. Ugyanakkor a népi kultúra elkezdett együtt élni a róla készült tudományos reprezentációkkal, a lokális közösségek maguk is használni kezdték a róluk szóló tudományos leírásokat.⁸ Az értelmiségi réteg etnikus kultúrával való foglalatosságára, valamint a néprajzi kutatások kritikai élű értelmezése élénk érdeklődést, vehemens vitákat váltott ki. A néprajzkutatásokkal szemben a következő kifogások merültek fel: a kutatások szelektív szempontokat követtek, előnyben részesítették a nemzeti, az esztétikus és archaikus kulturális elemeket, az archiválás véletlenszerűen/tendenciózusan történt (Burke 1991 [1978]: 32–38, magyar vonatkozásban: Niedermüller 1990, 1994). Minthogy az első gyűjtők humánértelmiségi voltak (filológusok, esztéták, szépirok, papok), elsősorban az esztétikailag legkiérleltebb szövegeket és tárgyakat tartották figyelemre méltónak. A kutatás kidolgozta a szövegeknek és tárgyaknak azt a tipológiáját és rendszerét, amelyet beemelt a nemzeti kultúra regiszterébe és kánonjába.⁹

7 A *survival* etnológiai csökevény, kontextusát túlélő, a *revival* pedig az új kontextusban újraéledő kultúraelem. Az etnológiai terminusokat magyar nyelven Marót Károly mutatta be (Marót 1945).

8 A kutatók és a kutatottak, a népi kultúra és a róla szóló reprezentáció viszonyának vizsgálata: Keszeg V. 2005.

9 A magyar etnológiai kutatások történetének összefoglalása: Kósa 2001, Paládi-Kovács 2011, Gulyás–Landgraf–Benedek–Tátrai–Magyar 2011.

A társadalomtudományi szemlélet hiánya miatt a nép (a parasztság) szociális felfedezése rendre, a 20. század első harmadában történt meg; az irodalmi szociográfia (Illyés Gyula, Darvas József, Féja Géza, Böződi György, Balázs Ferenc) árnyalt társadalomképet nyújtott a falu életéről. Ugyanekkor született meg a néprajz harmadik ága, a társadalomnéprajz.

A kommunizmus kora jelentősen visszafogta a magyar népi kultúra kutatását, megismerését. A továbblépés – kis lépésekben – történt. Kelet-Európában a népi (paraszti) kultúra története sajátosan alakult. Miközben a kommunista propaganda a román népi hagyományokat a szocialista nemzeti egység megteremtésére használta fel, új kontextusban, addig a magyar kisebbség népi hagyományait, valamint ezek táborkban, táncházban való revitalizálását ellenszenvvel figyelte.¹⁰

Kezdetektől fogva a magyar etnológia a feudális paraszti (földműves), valamint a polgárosodó kisiparos társadalom hagyományait vizsgálta. A 20. század második felében kísérlet történt más társadalmi rétegek és csoportok kultúrájának felfedezésére. Míg a paraszti kultúra kutatása az esztétikai és más értékszempontok érvényesítésével, a tradicionalitás és az etnikus jelleg hangsúlyozásával zajlott, az ipari és városi munkáskultúra kutatása ideológiatörténeti és életviteli szempontokat követett (Nagy D. 1987, Nagy J. 2010, Ilyés 2013). Az 1989-es változás tette lehetővé az erdélyi nemesség és arisztokrácia kutatását; ezek a kutatások főként család- és rendiség-történeti és politikai és diplomáciai hatástörténeti szempontokat követtek. A magyar etnológia későn tűzte napirendre az ifjúsági csoportok szubkultúráinak vizsgálatát (Rácz 1998, Szapu 2002, Jakab–Keszeg szerk. 2007).

A népi (paraszti) kultúra revitalizációja: a folklorizmus és az örökségesítés mint kulturális rendszerek

1. A 20. század közepén – a hagyományos életformának és kultúrájának a munkaerő-migráció, a két világháború, az államosítás és a kollektivizálás, a média és a kommunikáció forradalma következtében történt felbomlásának tudatosodását követően – a magyar társadalomban jelentős ellenállási mozgalom bontakozott ki az ideológiai átnevelés ellen. A passzív rezisztencia a fiatalok részéről a néptánchoz és a népzenehez való visszafordulással társult. A mozgalom tulajdonképpen előzményekkel is rendelkezett, hiszen a 20. század során a népi (paraszti) kultúrájának a művészetekben, az építészetben, a lakberendezésben, az öltözködésben való hasznosítása újra és újra napirendre került. A *folklorizmus* fogalmával megnevezett posztfeudális mozgalom a népi (paraszti) hagyományt egy számára új, idegen környezetbe juttatta el, az eredetitől eltérő jelentéshez és funkcióhoz juttatta.¹¹ Szelektív módon a feudális paraszti társadalom kultúráját rekontextualizálta, ipari, városi, értelmiségi közegbe emelte át. Tanulmányában Hermann Bausinger a folklorizmust a hagyományokból

¹⁰ A kérdés felvetése: Volt-e szocialista-kommunista populáris kultúra? Keszeg V. 2016: 75–82.

¹¹ Találónak, szerencsésnek érezzük a fogalom következő, érzékletes meghatározását: néphagyományok új környezetben.

való kiszakadást követő identitásválsággal magyarázta, amely helyzetben sor kerül az elveszett hagyományok tudatos keresésére (Bausinger 1983). A magyar nyelvű szakirodalom a folklorizmus négy típusát különítette el: a tudományos, a művészi, a reprezentációs és a mindennapi folklorizmust (Bíró 1987). A folklorizmus organizált hagyomány, egy emlékezetbe visszaszorult, használatból kikerült kultúra felkutatása, revitalizálása, újraértelmezése, használatba vétele. A hagyománytól eltérően a folklorizmus elemei és gyakorlatai nem primér, hanem alkalmilag szerveződő élményközösséget hoznak létre, nem működtetnek társadalmi emlékezetet, átmeneti és alkalmi jelleggel vannak jelen az egyén életében, tehát nem rendelkeznek biografikus funkcióval, nem termelnek szolidáris kapcsolatot a generációk között. Az új környezetben a kultúra elemei más kultúrák elemeivel kerülnek kapcsolatba, együttes felhasználásra.

A népi hagyományoknak az 1890–1940 közötti időszakban az elitkultúrában (építészet, öltözködés, zene, irodalom) való felhasználását pozitív recepció, az ideológiai-politikai szándékkal való felhasználását viszont vehemens elhatárolódás követte.

Magyarországon 1931–1944 között bontakozott ki a *Gyöngyösbokréta* mozgalom, 100 helyi szervezettel, 4000 taggal. A mozgalom célja volt a néptánc, a népdal, a népzene és a népi játék, a népviselet felújítása, újratanítása.

A táncházmozgalom mind Erdélyben, mind Budapesten ifjúsági, értelmiségi kezdeményezés. Mindkét országban ugyanabban az időben, az 1970-es évek elején indult. A mozgalom jelentős következménye volt a kollektivizálás által akkulturációra (culture change) kényszerített falu hagyományainak újrafelfedezése. A néptánc, a népdal és a népzene kutatása, tanulása és gyakorlása a középiskolás és az egyetemi ifjúság új szabadidős foglalkozásává vált. A táncháznak nevezett kultúrházakban és a táborkban gyakorolt mozgás- és énekkultúra jelentős társadalmi elterjedtségre tett szert, népdalénekesek tűntek fel, folkegyüttesek, zenészbandák alakultak, táncházlemezek jelentek meg. A magyarországi táncházlemezek *Élő népzene* (Living Hungarian Folk Music), *Táncház* (Folk Dancing Rooms) sorozattal jelentek meg. A generáció emblemikus alakja volt és maradt Sebestyén Márta énekes, a Sebő és a Mákvirág együttes. Romániában az Electrecord lemezkiadó gondozta a vokális és hangszeres népzene lemezeket. Az erdélyi városokban folkegyüttesek alakultak (Barozda, Venyige, Regösök, Ördögszekér, Szarkaláb), ők szolgáltatták az élőzenét a néptáncokhoz. Gyakran hívtak meg parasztembereket, akik a tánclépéseket tanították. A mozgalom gondoskodott az utánpótlásról, az „öregek táncháza” mellett megszerverték az „aprók táncházát”. A táncházak évente országos találkozót szerveztek, Káláka névvel. A magát előszeretettel „nomád nemzedéknek” nevező mozgalom tagjai falvakat látogattak, a paraszti kultúrát még hagyományból ismerő idős személyekkel beszélgettek; népdalokat, népmeséket, népi hangszerek készítését és megszólaltatását, tánclépéseket tanultak tőlük. Ugyanilyen figyelemmel fordultak a kézműves foglalkozások felé (szövés, fafaragás).

Magyarországon a néptánc, valamint a népzene, a népdal és a népviselet felújítása céljával szerveződött a *Röpülj, páva* mozgalom 1969–1981 között. A Magyar

Televízió rendszeresen közvetítette a felvételeket. 2012-ben a mozgalom *Fölszállott a páva* névvel született újjá. A Médiaszolgáltatás-Támogató és Vagyonkezelő Alap kezdeményezte, szervezésében szerepet vállalt a Hagyományok Háza, népszerűsítésében pedig a Duna Televízió. A mozgalom évről évre nagyobb méreteket ölt. Ösztönzi a táncsoportok felkészülését és tapasztalatszerését.

Magyarországon Budapest, Romániában Kolozsvár volt a táncművészmozgalom központja. Az első generációnak az ezekben a városokban egyetemmel végzett tagjai az országban szétszóródtak, s így több nagyvárosban megnyíltak a táncházak. Az 1980-as években mindkét országban a kommunista hatalom felügyelte a művelődési életet. A táncművészmozgalom, a folkkultúra a fiatalok új orientációja volt, ellenkultúra funkcióját töltötte be. A táncművészoknak azonban sikerült a hatalom toleranciáját megnyerniük, anélkül, hogy a fiataloknak kötelező lett volna az ideológiához való felzárkózása.¹²

A táncművészmozgalom mind Magyarországon, mind Erdélyben új lendületet kapott 1989 után. A táborok a nyár teljes szakaszában maximális kapacitással működnek. A néptánc, a népzene és a népdal felelevenítése mellett a hagyományos paraszti kultúra egyéb területei is a figyelem középpontjába kerültek. 2015-ben Erdélyben a következő tábori programok zajlottak: ballada- és mesetábor, karácsonyi népszokások felelevenítése, tánc- és hujjogató találkozó, hangszeres zeneoktatás Bákóban, ballada- és mesemondó tábor Szamosardón, népdal-, népmese- és néptáncoktatás Malomfalván, Székelyszentmihályon, mesetábor Gyergyóremetén, Gyergyóújfaluban, Máréfalván, mesemondó verseny Kolozsváron, betlehemes találkozó Szatmárnémetiben, népzenei tábor Szentegyházán és Székelyudvarhelyen, Nagykárolyban, népdaloktatás Nagyváradon, népdalvetélkedő Oklándon, Etéden, Csíkszentdomokoson, népdal- és néptánc-tábor Székelyudvarhelyen, Székelykeresztúron, Gyergyóremetén, Resicabányán, Széken, Bözödön, Holtmaroson, citeratábor Marosvásárhelyen, Szatmárnémetiben, néptánc- és színjátszó tábor Zsibón, kézműves- és néptánc-tábor Marosvásárhelyen, Szatmárnémetiben, néptánc, tánc ház és tánc ház találkozó Brassóban, Nagyenyeden, Csíkszeredában, Székelyudvarhelyen, Székelykeresztúron, Gyergyószentmiklóson, Gyergyóújfaluban, Balánbányán, Csíkszentkirályon, Oroszhegyen, Bibarcfalván, Micskén, Marosvásárhelyen, Felsősófalván, Désen, Kalotaszentkirályon, Kolozsváron, Válaszúton, Szamosújváron, Sepsiszentgyörgyön, Csernátanban, Marosfelfaluban, Marosvásárhelyen, Körtvélyfáján, Szatmárnémetiben, Nagykárolyban, Medgyesen, Szilágyzóvány-Ippen, Krasznán, Sarmaságon, Zsobokon, népviseletvarrás Brassóban, Csíkborszován, Csíkkarcfalván, kézműves tábor Biharfélegyházán, Csekefalván, Csíkszeredában, Székelyudvarhelyen, Sepsiszentgyörgyön, Szatmárnémetiben, Mezőtelegden, Csernátanban, Temesváron, szövőtábor Szatmárnémetiben, bútorfestés Szentegyházán, Székelyszenterzsébeten, Szombatfalván, Mákófalván, fafaragás Zsobokon, népművészeti tábor Kézdiálmáson,

12 A „nomád nemzedék” manifesztuma: Bodor szerk. 1981. Az erdélyi táncművészmozgalom történetét, szándékait érzékeltető írások gyűjteménye: Kőnczei–Kőnczei 2004. A folklórizmus formáinak és funkcióinak áttekintése: Bíró–Gagy–Péntek szerk. 1987. A magyarországi tánc ház történetéről: Sándor szerk. 2006.

Csittszentivánban, hagyományörzés Bácsfaluban, Csíkszeredában, Kányádon, Kászonalitzban, Székelyudvarhelyen, Vasárcsiban, Kolozsvárt, Szinérváralján, Nagybányán, Nyárádszeredában, Szatmárnémetiben, Zilahon, Zsobokon, Temesváron.¹³

A folklorizmus előbbi területei mellett említeni kell a díszített textília és a fafaragás templomokban való meghonosítását. Ugyanilyen látványosan újult meg a széky kapu és a kopjafa készítése. Eredeti funkciójuktól eltérően köztereken jutottak új, szimbolikus funkcióhoz.

2. Az 1960-as években új terminus tűnt fel: a *patrimónium*, az *örökség*. Az 1960-as években előbb az építészeti örökség, a természeti örökség, az 1970-es években a kulturális örökség fogalma terjedt el. 1985-ben Granadában az Európa Tanács meghatározta az örökség fogalmát, 1994-ben az Európai Helyi és Regionális Tevékenységek kongresszusán újabb döntés született a helyi és regionális kulturális örökség meghatározásáról és védelméről. Az 1970-es években az európai országok minisztériumaiban létrejött az örökségi igazgatóság, az 1980-as évet az örökség évének nyilvánították, Franciaországban 1983-tól évente örökségi napokra kerül sor. Ma az örökség fogalmába beletartoznak a természeti környezet, a kulturális hagyományok, a települések és az épületek, az ipari, technikai objektumok, az artefaktumok, a mezőgazdasági környezet. Az ipari örökség kutatásának tudománya az ipari archeológia. Az örökség tanulmányok (Heritage Studies) új akadémiai kutatásterületet alapoztak meg.

A patrimonizáció maga is folklorizmus. Miközben a folklorizmus a népi hagyományok elemeit új környezetbe juttatja, a patrimonizáció a hagyományt a legújabb környezetben veszi használatba: a globalizáció, a hálózati társadalom, a multimediális kommunikáció kontextusában. Amíg a folklorizmusban a revitalizációs gyakorlatok megelőzik a mozgalom ideológiáját, a patrimonizáció esetében a gyakorlat az előzetesen kidolgozott ideológiának és programnak rendelődik alá. Amíg a folklorizmus esetében egyes egyének figyelme személyes motiváció alapján a népi kultúra egyes elemeire irányul, a patrimonizáció általában a (népi és nem népi) hagyomány intézményes archiválására és nemzeti, regionális és lokális társadalmi szinten való revitalizálására összpontosít. Amennyiben a patrimonizációhoz tudományos, kutatói szándékok is kapcsolódnak, ezek nem leíró, nem tipológiai természetűek. Intenzívebben fordulnak a legitimáció és legalizáció, az identitás-, lokalitásképzés, az intra- és interkulturális kommunikáció, a megőrzés és a népszerűsítés, értékesítés, integrálhatóság technikai és stratégiai irányába.

A terminológiával kapcsolatos viták során hangzott el az a feltételezés, hogy aszimilálhatja, elhomályosíthatja a *kultúra* fogalmát. A kulturális örökség nem csupán a kultúrát nevezi meg, hanem a kultúrához való tudatos viszonyulást is (Sokoló 2009). További értelmezés szerint az örökségszemlélet elterjedése radikálisan megváltoztatja a környezethez való viszonyulást: az élettér, a mindennapi élet teljes

13 Az adatok összegyűjtéséhez egy civil alapítvány támogatási programjának adatbázisát használtuk.

egésze muzealizálódik.¹⁴ A kultúra örökséggé való átértékelése azzal a nyilvánvaló előnnyel jár, hogy a kultúrát hozzáférhetővé teszi, valamint garantálja a megmaradását. Meggyőződésünk szerint a kulturális örökség szintagma jogi és adminisztratív természetű. Mint örökségnek a megőrzése, átadása és átvétele garantálttá és kötelezővé válik. Az ifjú generációnak jogában van megörökölni a hagyományt, a felnőtt generációnak pedig kötelessége azt megőrizni és hozzáférhetővé tenni a következő generáció számára. Új besorolása radikálisan változtatja meg a kultúra, s ezen belül a népi kultúra státusát és használati módját. Egyrészt, a kultúrát az örökség egyéb területeivel együtt egy (új) boltozat alá vonja, s a megőrzés tárgyává teszi (természeti örökség, ipari örökség). Továbbá, a kulturális örökség fedőnév alá kerül a kultúra minden területe, amelyek között ugyan evidens az összefüggés, ám a mindennapi használatban a közöttük lévő kapcsolatnak nem volt kialakult rutinja. A kultúra területeinek új adminisztratív felügyelete és használata a területek között új kapcsolatokat állandósít. A kulturális örökség ernyője alá vont területek közül a besorolás a népi kultúra státusát és használati módját érinti a legérzékenyebben. A népi kultúra sorsáról (át- vagy elhagyásáról, variálásáról/aktualizálásáról) mindeddig a használó közösség, a „nép” döntött. A népi kultúra megléte, szerepe, funkciója csupán a használók számára volt nyilvánvaló. Az örökségesítés erőszakkal kiragadja a használók kezéből, kimerevíti (megszünteti variálódását, aktualizálódását), számára idegen környezetben honosítja meg, ismeretét és őrzését kötelezővé, azaz a tömegkultúra, a populáris kultúra részévé teszi. A népi kultúra új használati formája lett a színpadon, múzeumban való megjelenítés, valamint a szórakoztató, játékos formában való népszerűsítés, a hagyományőrző specialisták általi tanítása.¹⁵

Romániában a patrimonizáció több formában járul hozzá a hagyományok továbbéléséhez. A patrimonizáció egyik formája az értékjegyzékekbe, -tárakba való besorolás. A javaslat és az indoklás – mi hagyomány, miért, milyen formában – egy szervezet hivatalnokai részéről történik meg (kulturakutatók, referensek, művelődésszervezők), s a kultúra egy eleme egy kuratórium döntése alapján jut örökség-státushoz. A népi kultúráról való tudás letéteményesei, az etnológusok ebben a folyamatban jelentős mértékben háttérbe szorulnak. A javaslattevés és a döntés jelentős mértékben a szaktudáson kívüli érveket, szándékokat (is) érvényesít. Az egyes örökség-elemek leírása és népszerűsítése nélkülözi a kulturakutatás összetett szemléletét (variálódás, invariánsná válás, affinitás, térbeli terjedés, kulturaközi kommunikáció, eltérő attitűdök és bevonódások). A patrimonizáció – akárcsak a folklorizmus – esetében a hagyományok újraértékesítése történik meg, a korábbinál nagyobb mérték-

14 Az örökségesítés története és értelmezése: Poulot 1993, Babelon–Chastel 1994, Poirrier–Vadelorg dir. 2003, Smith 2006.

15 Az erről a témáról Kolozsváron szervezett konferencia előadásai: Keszeg V. red. 2014. Ebben a kötetben foglalmaztuk meg azt a gondolatot, hogy az örökségesítés vajon nem csupán Nyugat-Európában indokolt kezdeményezés, ahol a populáris kultúra valóban társadalmi megalapozottság nélkül maradt, elfelejtődött; revitalizálására az örökségesítés az egyetlen lehetséges eljárás. Kelet-Európában a népi kultúra közösségi használatban őrződött meg; az örökségesítés ezt a kultúrát mesterségesen ragadja ki elsődleges kontextusából, popularizálja, globalizálja, új használati szabályokat és jelentéseket kapcsol hozzá. (Keszeg V. 2014a.)

ben: gasztro-, tánc-, terményfesztiválokon, a településünnepken, a turizmusban. Miközben azonban a folklorizmus önkéntesen verbuválódó mozgalma egy szűk csoport intenzív aktivitásán, a hagyományokat még éltető réteggel való állandó konzultáción alapult, a patrimonizáció tömegmozgalmat szervez, amelyben a fogyasztói magatartás, az átmeneti jelenlét érvényesül. Míg az organikus hagyományátadás és a folklorizmus a hagyomány ismerőivel és átadóival való kommunikáción alapszik, a patrimonizáció kiiktatja a hagyomány ismerőit, a hagyomány használóinak emlékét. A hagyományt intézményesített körülmények között pedagógusok oktatják, hagyományörző személyek, egyesületek mutatják be, vállalkozók állítják elő. Míg korábban a hagyomány egy életformába illeszkedett, amely mentalitást, kapcsolathálót aktivizált, szerves tartozéka volt az életnek, a patrimonizált hagyomány nem épül be szervesen az egyéni életbe. Sőt egy lokális-regionális kultúra struktúrájából is kiszakad, a sokak populáris kultúrájává válik.

Populáris kultúra: médiumok házasítása a mindennapi életben

A 20. század első felében fogalmazódott meg az a gondolat, hogy a művelődési, kulturális javak a magaskultúrában (elitkultúrában) születnek, s onnan „ereszkednek” alá, „süllyednek le” a tömegek szintjére. Eszerint a népi (populáris) kultúrában ott vannak a lent megszületett értékek, valamint az elitkultúrából alászállt értékek. A frankfurti iskola tovább sarkította a véleményét: ebben a folyamatban az elitkultúra értékei megsemmisülnek, elhasználódnak, a nép „széténeklí” (zersingen) a magaskultúra értékeit (Naumann 1922).¹⁶ Az elmélet valójában az etnológiai gondolkodás merevségét, a kutatások szelektív jellegét támasztotta alá, legitímálta.

Ezen a helyen azt a populáris kultúrát kívánjuk összefoglalni, amely az új médiumok elterjedése, házasítása által született meg. Miközben az új médiumok az elitkultúrában (magaskultúrában) születtek meg, a populáris kultúrában is elterjedtek, s olyan kultúrát eredményeztek, amely meghonosodott a mindennapi életben, a privát, a lokális, a globális és a globális kultúrában. S habár a médium használata, elérése szervezetten, intézményesítetten történik, maga a kultúra távol áll a hivatalos kultúrától, mind a hivatásszerűen gyakorolt elitkultúrától, státuskultúrától, mind pedig a kreativitás nélkül átvett és felhasznált, fogyasztói magatartást elterjesztett, az egyént és a közvéleményt manipuláló tömegkultúrától. Az etnológiai irodalom mindeddig csupán azt vizsgálta, hogy a folklór, a népi kultúra hogyan jelent meg a médiában mint másodlagos kontextusban, a média hogyan fedezte fel zsurnalisztikai célokra. Az írás, majd a fotó, a film és multimédia (internet) elterjedése valóban lehetővé tette a népi kultúrának az új médiumban, új közegben való megjelenését. Mi viszont arra keresünk választ, hogy az új médiumok elterjedése milyen új médiumfolklórt, milyen új, csupán az illető médiumban létező népi (populáris) kultúrát hozott létre.

16 Az elméletet összefoglalja Wolfgang Kaschuba is (Kaschuba 2004: 55–58).

1. Az írás megjelenése majd elterjedése az emberiség kultúrájának egyik legnagyobb forradalma volt. Jelentősen befolyásolta a mentalitást, a kommunikációt, az életet és az ember életterét. Az írást az állam és az egyház rendre a maga struktúrájába illesztette. A két intézmény az írás által ideológiákat, eszméket és normákat szerkesztett meg, rögzített és terjesztett. Az írás az intézmények legitimálásának eszközévé vált. A harmadik intézmény, az iskola általában a hatalom (fejedelem, állam, egyház, törvények) iránti lojalitást kultiválta. A hatalomnak elkötelezett írástudót a szakirodalom az organikus értelmiségi terminussal nevezi meg (Antonio Gramsci, Jacques Le Goff, Mannheim Károly). Az íráshoz való hozzáférést az intézmények szabályozták. Elterjedése különböző egyéb tényezőktől is függött.

Az íráshasználattal eltömegesedése az írás történetében fordulópontot eredményezett. A folyamat következtében az írás státusa és funkciói gyökeresen megváltoztak. Az iskolai oktatás demokratizálódása az írást az elitkultúrából a tömegkultúrába juttatta el, az írás formái, műfajai, nyelve leegyszerűsödtek, formalizálódtak.¹⁷

Milyen változásokat hozott magával az írás elterjedése?

A tudás új architektúrája¹⁸ jelent meg. Az írott (és nyomtatott) szöveg az eszmék és az ismeretek állandóságát garantálja. A gondolatok az írott szöveg szerkezetében megtalálják a maguk végleges helyét, nyelvi kidolgozottságát, s így könnyebben visszakereshetők és terjeszthetők lesznek, kiszakadnak a beszélés kontextusából (elsődleges írásbeliség, másodlagos szóbeliség). Az írott szöveg egyedi formájú, hordozni tudja a szerző intencióit, ízlését. Ugyanakkor, az írott szöveg sokszorosíthatóvá, a fogyasztó tulajdonává válik.

Az írás által a gondolatok kidolgozottak, formába öntöttek. Szemantikai tartalmuk explicit, az üzenet egyik része esztétikai természetű. Az akusztikus kód (dallam, hangerő, tónus) helyett az írás a vizuális kódokat veszi igénybe (szín, betűkarakter, tördelés).

Az írás megkönnyíti az emlékezést, a kulturális emlékezet alapvető formájává válik. A gondolatokhoz, eszményekhez való hozzáférés könnyebb és demokratikusabb. A múlt elérhető és világos; az írás jelentősen hozzájárul a történelmi érzékenység kialakulásához.

Az írás lehetővé tette a kommunikáció történetében a földrajzi és az időbeli távolságok túlszárnyalását.

Az elitkultúra, a hivatalos kultúra mellett az írás elterjedt a privát, személyes kultúrában is.

A kolozsvári etnológiai iskola hosszú ideje bevonta kutatási körébe a populáris írást.¹⁹

Az írás több évszázad során domesztikálódott, épült be a mindennapi életbe, különböző funkciókban. Ugyanez a folyamat zajlott a képpel és a filmmel. Az új mé-

17 A gondolatot Theodor W. Adorno fogalmazta meg: a kultúripar, a tömegkultúra fogyaszthatóság szintjére kényszeríti a szellemi termékeket. A kultúripar „bevallottan azoknak a kultúrája, akiket a kultúra kítaszított”. (Adorno 2003 [1972]: 102, 106.)

18 A terminust Pléh Csaba alkalmazza (Pléh 2001: 68).

19 Összefoglaló munkák: Keszeg V. 2008a, Vajda 2013.

diumok jellegét és használhatóságát gazdag irodalom írta le. A kolozsvári etnológiai doktori iskolában készültek el azok az úttörő jellegű alapkutatások, empirikus adatgyűjtések és forrásértelmezések, amelyek a fénykép és a film privát használatba vételét tették láthatóvá.

2. Szalma Anna-Mária arra vállalkozott, hogy három családi fényképparchívum segítségével végigkövesse a fotónak a mindennapi életbe való beépülését. A mintegy kétezer fotó az utóbbi egy évszázadot, két-három generáció életidejét, egy falu, egy kis- és egy nagyváros világát jeleníti meg. Kezdetben a készülék lencséje és a fotográfus tekintélyt parancsoló hatalom képviselőjeként vett részt az (ünnepi) élet szervezésében, majd egyre inkább a mindennapok kontextusába épült be. A fénykép mint médium és mint tárgy, a fényképezés mint cselekvés segítségével az egyén kapcsolatot tart elődeivel, megjeleníti saját életútját, üzenetet fo(r)galmaz magáról, környezetéről, életvilágáról, társadalmi kapcsolatairól, időben és térben távoli életvilágokról szerez tudomást. A szerző módszeres és következetes antropológiai megközelítéssel beszél a fényképezőgéppel és a fényképpel kapcsolatos kulturális és individuális gesztusokról és attitűdökről, a fényképek történetéről és a rajtuk visszatükröződő világról (Szalma 2014).

3. A fényképezés feltalálása után megjelent a mozgókép, amely a megörökítés, a közlés, az önkifejezés, a reprezentálás történetében új médiumot és szövegfórmát képviselt. Bloss-Jáni Melinda a kamera, a filmezés, a film családi körben történő meghonosodását követte nyomon. Három eset- és korpuszelemzés az erdélyi filmezés történetének három korszakát különítette el, s leírta az egyes korszakok sajátos filmezési és filmhasználati habitusát (Bloss-Jáni 2014, 2015).

Média és népi kultúra

A tömegmédia (mind a kereskedelmi, mind a közszolgálati média) korán megnyitotta a maga terét a használók előtt. Az elmúlt két és fél évszázadban a média diadalmas előretörésének és hatásának lettünk tanúi és hasznélvezői. A média megjelenése és elterjedése összetett folyamat: összefonódik a technika, a társadalom, a kommunikáció, újabban a mentalitás és az életforma történetével.

Mi indokolja a médiának a kultúrakutatás szempontjából való kutatását?

A média megjelenése és elterjedése érintette a mindennapi élet keretét, szerkezetét és tartalmát. A médiának a napi rendszerességgel történő igénybevétele kitérítette az egyén életvilágát (akcióterét és a reflektált világot, benépesítette médiahősökkel és -narratívumokkal), a napi aktivitásai közé beépült a média fogyasztása és a róla való gondolkodás és beszéd, mentalitásában, döntéseiben és mindennapi rutinjaiban megjelentek a médiából származó sematizmusok.

A média elterjedése új nyilvánosságot teremtett: a társadalmi kommunikációban meghonosította, s fokozatosan uralkodóvá tette a tömegkommunikációt, megterem-

tette a diskurzus közegét és szabályait. A kultivációs felfogás szerint a kommunikáció nem csupán közlés, nem csupán interakció, hanem meghatározza, hogy mit tekintünk létezőnek, mit fontosnak, mit helyesnek, helytelennek, mit mivel összefüggésben lévőnek (Gerbner 1969, magyarul 2002).

Professzionizációját követően a média a közigazgatás, a végrehajtás és a törvénykezés mellett a negyedik hatalommá vált. A polgári értékeket érvényesítve reflektált az intézmények tevékenységére, feltárt, leleplezett, számonkért. Az újságíró rendre az újság érdekeivel azonosult: megjelent, következetesen érvényesült az a nézőpont, amely az újságot napról napra vonzóvá tette, s ezáltal kialakította a tőle való függést (Champagne 1993).

Érintette a társadalmi mezőt: új egyenlőségeket és egyenlőtlenségeket teremtett. Új közösséget és közönséget hoz létre; az ebben való részvétel különböző, anyagi és technikai feltételek függvénye. A média által megkonstruált világban valakik előnyös, mások hátrányos helyzet foglalnak el.

A média jelentősen megváltoztatta a tudás és az eszmék rendszerét és szerkezetét. Az eszméket újrafogalmazta, leegyszerűsítette, a tömeg szintjére szállította le. Az eszmék népszerűsítésében újságírói szempontokat érvényesített: kihasználta az évfordulókat, nehezményezte az eszmék indokolatlan elfelejtését, az eszméket konfrontálta egymással, s ugyanakkor folyamatosan – mondhatni napról napra – lecserélte az érvényes tudást. Hermann Bausinger az akcelerációt, „az élmény ritmusának felgyorsulását” a nagyvárosi környezethez köti, míg a folyamategyensúly a népi világot jellemzi (Bausinger 1995 [1986]: 89–96).

A média különböző speciális médiumokon letétbe helyezi, tárolja a diskurzus szövegeit. Archívumként működik, visszakereshetővé teszi lezajlott kommunikációs aktusok szövegbázisait (Barbier–Lavenir 2004 [1996]. 13.)

A média mint archívum

Szimbolikusan tekinthető az a sajtótörténeti tény, hogy az első magyar nyelvű hírlap, a *Magyar Hírmondó* kevéssel megjelenése (1780. január 1.) után, 1782 januárjában a figyelmet a hagyományait szorgosan gyűjtögető európai népekre tereli: *Tudva vagyon, minémű nagy szorgalmatossággal gyűjtögetik az Anglusok és a Francziák, nem tsak az önnön magok eleiknek régi verseiket s énekjeiket, hanem a távol lakozó népekéit is.* A felhívás szerzője a nyelvtudós Révai Miklós, aki Bécsben tartózkodva volt szemtanúja a népköltészet felfedezésének.²⁰ Ettől a pillanattól kezdve a sajtó a folklór- és néprajzi gyűjtés egyik következetes szorgalmazója volt (*Hazai s Külföldi Tudósítások*, 1811, *Hasznos Mulatságok*, 1817, 1818, *Erdélyi Híradó*, 1844, *Nemzeti Újság*, 1844, *Csokonai Lapok*, 1850, *Pesti Napló*, 1851). Teret adott a felhívásoknak, s oldalait szívesen engedte át a népi szövegeknek, etnológiai és antropológiai jegyzeteknek (*Regélő*, *Életképek*, *Athenaeum*, *Emlény*, *Nemzeti*

20 A lap bemutatása: Dersi–Szántó 1973: 13, Buzinkay 2016: 45–48.

Társalkodó, Hölgyfutár, Délibáb, Vasárnapi Újság).²¹ Tulajdonképpen nem csupán önzetlen segítségnyújtás volt ez: a népi kultúra, a népi mentalitás az a másik, ismeretlen világ volt, amely különiségével számot tarthatott mind az újságírók, mind az olvasók kíváncsiságára. Ezzel magyarázható, hogy a lapok szívesen tettek közzé népdalokat, népballadákat, népregéket. Feltételezzük, hogy egy-egy lelkes gyűjtő által a terra incognita-nak számító paraszti világból kuriózumként hozott szövegek az olvasók figyelmét is megragadták, alakították a népköltészet iránti érzékenységet.

A 19. századi sajtó az archívumok előtti időszakban a folklóralkotások letétbe helyezésének egyik fóruma volt. A gyakorlatot csupán az Olosz Katalin által feltárt példával szemléltetjük. Kriza János és köre 1875-ig a székelyföldi gyűjtésből darabokat közölt az *Erdély*, a *Figyelő*, a *Fővárosi Lapok*, a *Hazánk s a Külföld*, a *Jónás Lapja*, a *Kolozsvári Nagy Naptár*, a *Korunk*, a *Koszorú*, a *Magyar Nyelvőr*, a *Magyar Polgár Nagy Naptára*, a *Növendékek Lapja*, az *Ország Tükre* hasábjain (Kriza 2013: 696–702).

Torda és a vidék hosszú életű lapja, az *Aranyosvidék* 1891–1940 között jelent meg, heti rendszerességgel. Borbély György főszerkesztői ténykedése alatt, 1892. december 25-én, az *Aranyosvidék* II. évfolyamának 52. számában látott napvilágot a szerkesztőség felhívása. A pályázatra 6 pályamunka érkezett. Az első díjat Borbély Sándor nyerte, *Karácsonyi versmondás Aranyosszéken* című pályamunkájával, amit a lap már korábban közölt, 1893. január 29-ei számában. A zsűri egy további, második díjat osztott ki. A pályamű névtelenül futott be, címe: *Néprajzi feljegyzések Tordáról s a volt Aranyosszék egy pár falujából*. Minthogy azonban a pályázó csak később tárta fel kilétét, a második díj a harmadik helyezett birtokába került. A névtelen pályamunkát a lap a III. évfolyam 27. száma kezdi közölni, *Néprajzi feljegyzések Tordáról s a volt Aranyosszék egy pár falujából* címmel, a frissen nyitott *Néprajzi rovatban*. A terjedelmes gyűjtés 14 tematikus fejezetbe osztva a lap 14 számában jelent meg. A gyűjtő kilétére a sorozat közlésének végén derült fény: az első díjat elvitt Borbély Sándor volt, aki Aranyosrákoson született 1866-ban, Tordán, Zilahon és Budapesten tanult, 1889–1890-ben a tordai unitárius gimnáziumban tanított, majd eltávozott szülőföldjéről, hogy a siketnémák oktatásának meghatározó és vezető egyéniségévé váljon Vácott.

Borbély Sándor aranyosszéki feljegyzéseinek kéziratos változatára nem sikerült rábukkanni. Így az aranyosszéki népköltészet egyik első jelentős gyűjteménye a regionális sajtóban őrződött meg.²²

A romániai magyar lapok a továbbiakban is hirdettek gyűjtőpályázatokat. A második világháborút, valamint a kollektivizálást követően a gyűjtőpályázat kiírásában és levezetésében burkoltan mind kisebbségi, mind ellenkulturális értékőrző stratégia érvényesült. Egyelőre nem rendelkezünk a romániai magyar lapok által vezetett gyűjtőakciók összefoglalásával. A már rendelkezésünkre álló adatok azonban meggyőzően bizonyítják a sajtónak a népi hagyományok iránti folytonos érdeklődését.

21 Az első felhívások és forrásközlések összefoglalása: Ujváry 2007.

22 Az *Aranyosvidék* pályázatáról, Borbély Sándor gyűjtéséről részletesebben: Keszeg V. 2012.

A jelenséget ma már tágabb perspektívából is értékelni tudjuk. A gyűjtőmozgalmak médiarítusokká, médiaeseményekké váltak.²³ A gyűjtési felhívás megkonstruálta a mozgalom keretét: motiválta a felhívás célját, történeti, kulturális és szociális kontextusba ágyazta a gyűjtést; szakembert állított a mozgalom élére; gyűjtésmódszertani tájékoztatót, kérdőívet szerkesztett, mintaszövegeket közölt. Ezt követően ismételt felhívásokkal, nyilatkozatokkal a gyűjtésben való részvétellel lelkesített. Be gyűjtötte, kiértékelte a pályamunkákat, népszerűsítette a kiemelkedő teljesítményeket, lehetővé helyezte az összegyűjtött anyagot. Az eseményben a sajtó, az újságolvasó közönség és az akadémiai szféra együttműködése jött létre. Az esemény diskurzusa a hagyomány, a népi kultúra, a szülőföld iránti felelősséget hangsúlyozta; ugyanakkor az újságolvasók számára transzparenssé és követhetővé tette az etnológusok munkáját. A gyűjtőpályázat olyan interaktív médiaesemény volt, amelyben a médiafogyasztás az olvasókat a maguk kulturális és szociális környezete felé irányította, s mindennapi életükben új cselekvésformát honosított meg: a gyűjtés, a lejegyzés, a kutatás populáris gesztusait.

1958-ban az *Utunk* című irodalmi folyóiratban Faragó József proverbiumok gyűjtésére tett közzé felhívást. A felhívást a *Pionír*, a *Napsugár*, a *Dolgozó Nő* vette át, s széleskörű akcióvá alakította át (Szabó Zs. 1976: 73–74). 1957-ben a Faragó József a *Pionír* című lapban népmesegyűjtést kezdeményezett. (Szabó Zs. 1976: 74). 1967-ben Faragó József a *Napsugár* című lapban kiszámoló gyermekmondókák gyűjtését kezdeményezte (Szabó Zs. 1976: 74–75, Faragó–Fábián 1982: 6–7).

1970-ben a *Jóbarát* című gyermeklap népviseletvárró versenyt hirdetett meg, amely eredményeként közel 180 település népviseletének miniatűr változata készült el (Szabó Zs. 1976: 77–78). 1971-ben a *Jóbarát* a játékkultúra leírására, a játéktárgyak elkészítésére ösztönözte olvasóit (Szabó Zs. 1976: 78–79). 1971-ben a *Dolgozó Nő* bölcsődalok összeírására, csecsemő- és kisgyerek-ruhák elkészítésére ösztönözte olvasóit (Szabó Zs. 1976: 79–80, Faragó–Fábián 1982: 7). 1972-ben a *Jóbarát* etnobotanikai kutatást írt ki olvasói számára. (Szabó Zs. 1976: 80). 1975-ben az etnobotanikai gyűjtés új témája a Csodabab volt (Szabó Zs. 2016: 277). 1973-ban a *Jóbarát* Többsincs királyfi címmel folklórszövegek és dűlőnevek, 1976-ban közmondások összegyűjtését ösztönözte (Szabó Zs. 2016: 277). A nagyváradi *Fáklya* 1972-ben bihari népballadák,²⁴ 1973-ban népmesék, 1974-ben proverbiumok, 1976-ban gyermekmondókák, 1977-ben a lakodalom költészete, 1980-ban népmondák gyűjtését kezdeményezte. (Faragó–Fábián 1982: 8–9).

23 A médiarítust Császi Lajos két forrás alapján írja le. James Carey 1975-ben megjelent tanulmánya a médiaeseményeket két modell szerint értelmezte: az információkat közvetítő transzmissziós, és a részvételen és társuláson alapuló rituális modell alapján. Dayan és Katz 1992-ben megjelent könyvének alapterminusa, a médiaesemény olyan, a média által közvetített esemény, amely a társadalmat egybehangolja, hosszú távon egységesíti. (Császi 2002: 86–91.) A terminus itt alkalmazott jelentése James Carey terminusához áll közelebb. Olyan médiagyakorlatot értek alatta, amely a sajtószakember és a médiafogyasztó közös akciója. A terminus ebben az esetben közelebb áll. Eric Hobsbawm kitalált hagyomány fogalmához (Hobsbawm–Ranger eds. 1983).

24 Bemutatása: Faragó 1977.

A lapoknak a folklórszövegek archiválásában vállalt szerepét a rádió is magára vállalta. Addig is, amíg e területen is világosabban fogunk látni, egy példát említnünk meg. Demény Piroska (1917–1994) zenepedagógus az 1950-es években került kapcsolatba a bukaresti Folklór Intézet kolozsvári fiókjának munkatársaival, s részt vett a munkacsoport kiszállásain. 1970-től médiaszereplést vállalt. A kolozsvári rádió népzene rovatában *Vettem violát* cím alatt hétről hétre újabb és újabb gyűjtő-útjainak népdalfelvételeit szóltatta meg. A bukaresti rádió 1975–1977 között *Szivárvány havasán*, a marosvásárhelyi rádió pedig 1978-tól *Felsütött a nap sugára* rovatcímmel közvetítette a friss felvételeket.²⁵

A kibertér az archiválás lehetőségeit radikálisan megváltoztatta (Mester 2014).

Zsurnalisztikai nézőpontok a népi kultúráról szóló diskurzusban

A korábban említett *Aranyosvidék* című újság rendszerességével, következetességével állandósította a hagyományok és a múlt mint nemzeti-népi-paraszti és mint regionális értékek iránti kíváncsiságot és felelősséget. A hagyományok mint sajtótema az *Aranyosvidék*ben a következő motívumokban jelennek meg: levéltári kuriózumok, a vidék neves szülöttei, a néprajzi irodalom új termékei, néprajzi „rajz”, hangulatos szociográfiai leírás, népmonda, hagyományok gyűjtése, múzeumalapítás szükségessége.

Az 1989 utáni analóg média a hírek között folyamatosan szerepelteti a népi kalendárium eseményeit. Szilveszter táján hosszasan időz el a paraszti gasztronómia mágikus megoldásainál, a lencse-, a hal-, a disznóhús fogyasztás benefikus hatásánál és majorságfogyasztás tilalmánál. Húsvétkor egy pirostojás családtagok közötti elosztását és elfogyasztását emlegeti fel. A román televízió riportban rendszeresen tudósít a templomi búcsúk, a szent helyek látogatásának, a szentek ereklyéi megérintésének jótékony következményeiről. Ilyenkor megszólalnak a zarándoklat résztvevői, akik a kamera előtt is megfogalmazzák a szentséghez intézett kéréseiket, reményeiket. A média minden búcsújárást tabloiddá alakít: elámul a hívőknek az utazással meghozott áldozatán, a többórás várakozás során tanúsított türelmén, az ereklyék megérintéséhez fűzött reményén, a szentelt vízhez jutásáért megvívott közelharcán.

Hagyományok a napihírek kontextusában. 2017. január elsején a reggeli hírek az európai nagyvárosok és a romániai városok újévváró szilveszteri mulatságait vetik számba. Az áttekintés a 2016-os évet domináló migránsválság kontextusába illeszkedett. Isztambulban az éjszaka folyamán egy bárban egy merénylő tüzet nyitott az ünneplő fiatalokra, támadása közel félszáz halálos áldozatot és közel ugyanennyi sebesültet eredményezett. A kölni szilveszterezőket több alkalommal molesztálták, a rendőrség mintegy ezer személyt tartóztatott le. A Realitatea TV ilyen kontextusban említett néhány szilveszteri jósló eljárást. Egy etnográfus számolt be a hagymakalendárium készítéséről. A bemondó általános szokásként említette meg, hogy éjfélkor az

25 Demény Piroska életpályája és életműve feldolgozatlan. Aranyosszéki gyűjtéséből gazdag válogatás látott napvilágot: Demény 1999.

ajtót ki kell nyitni, hogy az eltelt év távozhassék a házból, a bőség végett pénztl kell tartani az asztalon. Hosszasan időzött el a télközépi ünnepek táján Moldvában még élénken gyakorolt állatalakoskodó szokásoknál, a télűző medve- és a kecskejátékok bemutatásánál; a megszólaltatott játékosok a szokás ősi és a maszkok több generációt kiszolgált voltát hangsúlyozták. Friss helyszíni közvetítés készült a Jászvásár központú megyében gyakorolt szilveszteri férfijátékról, a legények küzdelméről. Ruginoa község legényei állatbórból készült hatalmas fejedővel takarták el a fejüket, botokkal fegyverkeztek fel, s Vălenii és Delenii csoportnevek alá csoportosulva egymással kemény harcot vívtak. Küzdelmük az ó- és az újév vetekedését jelképezte. A verekedés gyakran eredményezett súlyos sérülést, sőt halálesetet is. Emiatt a hatóságok 2011 óta szigorúan követik a fiatalok újévköszöntését, megelőzve az agressziót. 2016–2017 fordulóján a beöltözött legények rendőri kísérettel látogatták meg a falu polgármesterét, hangoskodva bejárták a falvak utcáit. A riportban megszólaltatott rendőrök hangsúlyozták, hogy az 1991/60-as törvény szellemében civilizáltan kell ünnepelni. Ugyanezen a reggelen az M1 magyar televíziós híradó Erdélyből tudósított arról, hogy az új év első látogatójának férfinak kell lennie. A szentendrei múzeum etnográfusa a szokás új körülmények közötti továbbéléséről beszélt: az első sms-nek, telefonhívásnak is férfi részéről kell érkeznie. S egyúttal az újévköszöntés következtében előállt 90 alkoholmérgezésről és több, pirotechnikai eszközök okozta 19 tüzesetről számolt be.²⁶

A halottak nyugalma és a temetők szennyezése. A román nyelvű tévé- és rádióadó, újságok minden évben képes riportban számolnak be az erdélyi katolikusok és protestánsok november 1-jei, az ortodox felekezetűek virágvasárnapi temetőlátogatásáról. A média évről évre élénk figyelemmel követi a dél-romániai romák húsvét utáni rítusát. A Pastele Blajinilor, Kishúsvét, a halottak húsvétja nevet viselő ünnep feltámadás utáni második hét hétfőjén kerül sorra. Luxuskocsikkal, lószekérel érkeznek, a temetőben, a sírok között asztalt terítenek, tűzhelyet rögtönöznek, húst sütnek, piros tojást törnek, kalácsot, süteményeket, italt fogyasztanak. A nagy mennyiségű és változatos élelmiszereket és az italokat hosszú asztalokra, valamint a betonból készült sírokra tálalják.

2015-ben a PRO TV esti híradója a következő mondattal indult: „Jókedv, füst és sült miccs a sírok között, hétfőn, a halottak húsvétján, azon a napon, amikor hagyományosan adományt (pomană) adnak a halottak nyugalmaért.” Majd beszámolt a Buzău, Ploiești és Galați városok temetőiben rendezett népiünnepélyről, megszólaltatva a hangoskodás és a szemetelés miatt méltatlankodó román lakosságot is.²⁷ Egy évvel korábban ugyanaz a tévéadó a fenti három település mellett Brăilára szállt ki. A beszámoló szerint a cigányok a kocsikkal behajtottak a temető sétányaira, az ételeket a sírokra sorakoztatták fel, a disznó- és a bányásültet a temetőben készítették

26 Forrás: <http://www.szeretlekmagyarorszag.hu/szilveszter-alkoholmergezes-tuz-balesetek> (letöltve: 2017. január 1.).

27 A 2015. április 20-i esti híradó forrása: <http://stirileprotv.ro/stiri/social/chef-cu-gratare-si-miros-de-mici-printre-morminte-tiganii-au-intins-mesele-prin-cimitire-de-pastele-blajinilor.html> (letöltve: 2016. december 31.).

el. Egyik megszólaló szerint a füst nélkül a halottak nem tudnak részesülni a nekik hozott áldozatból. Egy második riportalany szerint családja ezer tölteléket hozott a temetőre. Galați (Galac) temetőjéből a mentők 13 személyt szállítottak kórházba, alkoholkómában.²⁸

Az *Adevărul Moldova* online lap riportere 2014-ben reprodukálta a cigány családok mentalitását. Ezen a napon a sírok megnyílnak, a halottak szelleme előjön a sírból és fogyaszt a feltálat ételekből és italokból. A megszólaltatott riportalanyok szerint megnyugtató érzés a halottak közelében lenni és étkezni, felkínálni nekik kedvenc ételeiket. Egyik cigányasszony idős halottjának kedvenc ételét, a gombából készült finom falatait hozta el. Egy család egy egész berbécsot süített meg és osztott szét a temetőben. A legszegényebb családok is igyekeznek bőséges asztalt teríteni.²⁹

Az egyház szemet huny a temetőbeli étkezés felett. A papok a sírokat meghintik szentelt vízzel, de az étkezésen nem vesznek részt. A média viszont a rítust a kegyeletsértés, a csendháborítás és a köztéren való szemételés vádjával illette, s az 1991/60-as törvény hatáskörébe utalta. A felvételeken szívesen szerepeltette a köznyugalomra felügyelő rendfenntartókat. Az online felületen követhető riportokhoz fűzött kommentek megoszlanak. Van, aki a sajátos hagyományok mellett áll ki, mondván, hogy a vallástól és a halottak emlékétől való eltávolodás sokkal ártalmasabb. Mások az egyház, a temetőgondnokság, a hatóságok beavatkozását sürgetik, s a médiát elítélik, amiért pogánykori rítusokat népszerűsít.

Disznóölés vagy disznólovés? Hagyományosan Disznóölő Szent András napjától, a román kalendárium szerint Ignác napján (december 20.) kezdődik a karácsony előtti disznóvágás. Románia 2007-ben vált az Európai Unió tagjává. S ezzel együtt az országban érvényessé váltak az európai rendelkezések. Ezek közül az egyik elrendelte az állat szenvedését megelőző disznóölés módját: a rögtönülő fegyverrel, elektromos árammal vagy széndioxidral történő kivégzését. Eszerint a disznóölés eszközkészletében szerepelnie kellett a pisztolynak, s a böllérnek, a mészárosnak rendelkeznie kellett a fegyverhasználati engedéllyel (a törvény első változata 1974-ből származik, 74/577/CE számmal, majd végső változata a 93/119/EEC számú rendelkezés, romániai érvényesítése: MAAP nr. 425/ 19.09.2002, A.N.S.V.S.A 180/2006).³⁰ A média lelkesen támogatta a rendelkezést; a képriportok szívesen időztek el a hagyományos disznóvágás „barbár” jeleneteinél. 2008. december 15-én megjelent az első újsághír a disznó „nem európai módon” történt feláldozása okán kiosztott büntetésekről. Az Állategészségügyi és Élelmiszerbiztonsági Igazgatóság (DSVSA) Arad megyei vezető munkatársa a következőképpen indokolta a döntésüket: „A disznókat brutális módon végezték ki, kalapáccsal vágták fejbe leszúrás előtt. Az érvényben lévő rendelkezések

28 Forrás: <http://stirileprotv.ro/stiri/actualitate/ziua-gratarelor-din-cimitire-de-pastele-blajinilor-tiganii-din-toata-tara-au-afumat-mormintele-cum-cere-traditia.html> (letöltve: 2016. december 31.).

29 Forrás: http://adevarul.ro/locale/buzau/video-gratare-printre-morminte-obicei-tiganilor-pastele-blajinilor-1_535e353a0d133766a829e9a9/index.html (letöltve: 2016. december 31.).

30 Forrás: <http://www.revista-ferma.ro/articole/agro-legislatie/de-ce-nu-se-mai-pot-sacrifica-animalele-ca-pana-acum>. 2010. november 9. (letöltve: 2017. január 7.).

szerint speciális pisztollyal vagy elektrosokkal kell eljárni”.³¹ A *Gândul* című újság *Kés versus pisztoly – dilemmák a disznó koporsójánál* című riportja egy berecki kiszállás keretében sorakoztatja fel az új eljárással kapcsolatos érveket. A 80 éves gazdasszony a következőképpen támad az udvarán pisztollyal megjelenő böllerre: „Úgy csinálsz, mint Hitler, lelőni akarod? Én megszenvedtem a háborút, s te most a disznót fegyverrel akarod megölni?” „Mama, a disznó nem sír, ha pisztollyal lövöm le” – érvel a böllér. Családja úgy tartja számon, hogy őt a sors szemelte ki erre a foglalkozásra: édesanyja a disznóölés napján edénybe fogta fel a disznó vérért, ennek hatására rosszul lett, beindult a szülés és megszülte őt. 20 éves korában Németországban sajátította el az új technológiát. Egy lemhényi mészárszék alkalmazottjaként Kézdivásárhely környékén teljesít szolgálatot. „A hetven éves öregek lehurrognak, nem tudom meggyőzni őket. A fiatal gazdák azonban kíváncsian követik a pisztoly működését.”³² Időközben Romániának sikerült meggyőznie az unió törvényhozó szerveit a nemzeti hagyományok megőrzésének szükségességéről, s ennek következtében csupán a higiéniai előírások tiszteletben tartása maradt érvényben.³³ A falurizmus kiépülése a vendégfogadás programjába illesztette a disznóvágást, a szertartás minden mozzanatán való részvételt, az ingyenc italok és falatok fogyasztását. A disznóvágás médiareprezentációja stratégiát váltott. Az új technológiával való disznóölés szorgalmazása lekerült a napirendről, az állat leszúrásának mozzanata kiiktatódott a riportokból.

A vámpírok éjszakája. Halloween október 31-e, az angolszász kultúrában gonoszjáró nap, a kísértetek és a boszorkányok ünnepe. Szimbóluma a gyertyával megvilágított töklámpás. A televízió az 1990-es évek végén ártatlanul kezdte közölni az amerikai klubok programját, majd hazai úttörő kezdeményezéseket népszerűsített. A kezdeményezők között élen jártak az angoltanárok, akik az iskolában ezt a napot szakrendezvényekre foglalták le. A gyerekek boszorkánynak, vámpírnak öltöznek, műsört mutatnak be. Ezen a napon Kolozsvárt nem szokatlan dolog kis boszorkányokkal találkozni a városok utcáin. Napjainkban a falusi iskolák is együtt ünnepelnek amerikai társaikkal. Az iskolásgyerekek mellett az egyetemisták hangolódtak rá a média kínálatára. Ezen az éjszakán álarcos-jelmezes szórakozásra kerül sor a bárokban, egyre változatosabb, látványosabb és hátborzongatóbb programokkal. Kolozsvárt 2014-től ez az éjszaka a Mystery Cluj Day program kiemelkedő időpontja. A jelentkezők éjszaka a bácsi erdőbe, az erdélyi Bermuda-háromszögbe kirándulnak, ahol mulatozásra kerül sor.³⁴ 2015-ben gyermekjátékok, jelmezverseny és horrorfilm nézés szerepelt a programban. A rendezvény 400 érdeklődőt vonzott.³⁵

31 Forrás: <http://stirileprotv.ro/stiri/social/primele-amenzi-pentru-taierea-zneuropeana-a-porcului.html> (letöltve: 2017. január 6.).

32 Forrás: <http://www.gandul.info/reportaj/cutit-versus-pistol-dilema-de-la-capataiul-porcului-3669821>. 2008. december 18. (letöltve: 2017. január 6.).

33 Forrás: <http://agrointel.ro/43979/taierea-porcului-de-craciun-reguli-ce-trebuie-respectate-la-sacrificarea-in-gospodarie> (letöltve 2017. január 7.).

34 Forrás: <http://clujcapitala.ro/2014/10/cluj-provocare-de-halloween-evadeaza-din-hoia-baciu-ceamai-bantuita-padure-din-romania>. 2014. október 30. (letöltve 2017. január 7.).

35 Forrás: <https://cluj.com/evenimente/petrecere-de-halloween-in-padurea-hoia-baciu>. 2015. október 31. (letöltés: 2017. január 7.).

Az RTV nemzeti tévéadó 2016-ban halloweeni programok helyszínére irányította Bukarest lakóit (This is Halloween Party 2016, Halloween Moments Party, Noaptea Vrăjitoarelor – Petrecere & Târg de Halloween, Social Movement Halloween, Stars Halloween 2016).³⁶

A Halloween napi programok Erdélyben összekapcsolódtak a román mitikus hagyományokkal. A román média lelkesen építette bele, narrativizálta a Drakula-mítosz vámpirizmus-elemeit (Drakula-maszk, kosztüm, a vért imitáló vörösbor fogyasztás, Drakula koporsójában tölthető éjszaka). 2001-ben minisztériumi terv próbálkozott a román hagyomány intézményesítésével. A Segesvár mellett felépítendő Dracula Park a világ első vámpirologiai központja lett volna, kutatóbázissal, múzeummal és szórakozó-, sportkomplexumokkal, 500 hektáron. A terv lekerült a napirendről, elemei azonban beépültek különböző programokba.³⁷ A média reflektálatlanul hagyta a halottak napja, a halottak napi temetővilágítás és a hirtelenül és intenzíven elterjedt Halloween különbségét.

Médiafolklor

Nem sokkal a megjelenése után a tömegsajtó megnyitotta a hasábjait olyan olvasói igények előtt, amelyek privát tartalmakat honosítottak meg az újságban. A médiában megjelenő, a média felületét és kifejezőeszközeit felhasználó, a professzionális média kontextusába ágyazódó, szándékával enyhén érintkező, valójában azonban nem intézményes individuális és közösségi életformába ágyazódó kifejezésformát a *médiafolklor* szóval nevezzük meg. A média és a folklor találkozását a média közege és kontextusa, a folklor szemlélete és szándéka határozza meg.

A halálhír, a megemlékezés és a köszönetnyilvánítás. A gyász hír, a halálhír kézzel írott előzménye (convocatio) a 17. századtól ismeretes. A 18. század második felében a szöveg egyszerűsödik, frazeológiája állandósul, kialakul a szomorújelentés előzménye. A klasszicizmus korában plakátformát és allegorikus képi elemeket kap (Szabó P. 1981: 29–31). Nyomatása 19. század első felében kezdődött. Az Erdélyi Református Egyházkerület Igazgatótanácsa Levéltárának nyilvántartásában a legkorábbi gyászjelentő 1822-ből maradt meg.³⁸ Az Aranyosszéken előkerült legkorábbi gyászjelentő 1835-ből, családi gyűjteményben 1869-ből származik (Keszeg V. 1999: 97). A vargyasi Daniel család gyűjteményében szereplő legkorábbi gyászjelentő 1858-ban készült.³⁹ A Csernátoni Falumúzeum tulajdonában meglévő legkorábbi

36 Forrás: http://www.romaniatv.net/halloween-2016-ce-evenimente-si-petreceri-sunt-organizate-in-bucuresti_322234.htm. 2016. október 29. (letöltve: 2017. január 7.).

37 Forrás: <http://www.actionari-dracula-park.ro/Parcul-in-moarte-clinica.html>. 2005. augusztus 1. (letöltés: 2017. január 7.).

38 Dr. Sipos Gábor igazgató szóbeli közlése.

39 A vargyasi Daniel család gyászjelentő gyűjteményében 590 gyászjelentő szerepel, az 1858–1910 közötti időszakból. 1822-ből származik Toldalagi Mihály halálhírét közlő kétfalpos, fekete keretes gyászjelentő levél, amelyben az elhunyt özvegye a temetés után egy héttel adta hírül a szomorú eseményt. A Daniel család gyászjelentő gyűjteményét Olasztelken Bardócz József rendezte három kötetbe, 1910-ben. (Luka 2010: 7–8.)

gyászjelentő 1842-ből származik Kolozsvárról, majd 1887-től a környéken is feltűnik (Deák 1999: 168). A Vajdaságban azonosított legkorábbi gyászjelentőt 1872-ben nyomtatták (Tripolszky 1985: 393). A kolozsvári Lucian Blaga Egyetemi Könyvtár kéziratárának gyászjelentő gyűjteményében az első nekrológ 1873-ból származik.⁴⁰ A Vas Megyei Levéltár gyűjteményének legkorábbi darabját 1805-ben nyomtatták.⁴¹ Német gyászjelentő készült 1780-ban.⁴² Az amerikai adventista egyház archívuma 1850-től őriz gyászjelentőket.⁴³

A gyászírás való közlése a 19. század közepétől ismeretes. A téma, az esemény és a közlés nyelve egyaránt beleillett az újságírás horizontjába. A Kolozsvárott 1848-ban kiadott *Erdélyi Híradó* című lap váltakozva *Necrolog*, *Gyászírás*, *Halálozás* cím alatt adott hírt neves személyiségek haláláról. A minden esetben 2-3 soros szöveg a szerkesztőség álláspontját képviselte. Ugyancsak nehezen állapodott meg a rovatcím a *Kolozsvári Közlöny* című lapban. 1858–1860 között a lap a *Kolozsvári napló*, *Különbfélek*, *Apró hírek*, *Újdonságok* rovatban közölt *Necrolog*, *Gyászírás*, *Gyászjelentés*, *Szomorújelentés* címmel halálhírt. A nyilvánosság előtt elbúcsúztatott személyek kezdetben neves személyiségek (Bolyai János tudós, Herepei Gergely író), arisztokraták (Losonczy báró és gróf Bánffy József, bethleni ifj. gr. Bethlen Pál, zabolai gróf Mikes Erzsébet), közéleti figurák (üggyvedek, orvosok) voltak. A 19. század második felében az újságok fokozatosan lemondtak a család által nyomtatott gyászjelentők átszerkesztéséről. Átmenetileg a gyászjelentést teljes terjedelemben a hírrovatba illesztették, majd külön rovatot nyitottak számára a laptestben, enyhén elhatárolódva a családi vállalkozás tartalmi és nyelvi-frazeológiai megvalósításától. Ahogyan a szerkesztőség visszavonult a gyászírás integrálásától, a szöveg egyre inkább teret engedett az esemény családi perspektívából való láttatásának. Az újságban közölt gyászjelentő a műfaj szöveghagyományait érvényesítette, s ugyanakkor enyhén gazdagodott az újságírás retorikájával.

A 19–20. század fordulóján a sajtóban feltűnik és állandósul a részvét-, a köszönetnyilvánítás és a megemlékezés is. A lapok ugyanígy nyitottak az egyéb családi események felé. Az *Aranyosvidék Eljegyzés*, *Esküvő*, *Hymen* cím alatt 1891-től tudósít a családalapítási eseményekről.

A reklám mint önreprezentáció. A gazdasági–kereskedelmi szándékú reklám, hirdetés az iparosítás és az áruforgalom 19. századi előretörésével van kapcsolatban. Megszületésekor prospektus és plakát formája volt. A hírlapirodalom, a rádió, a tévé tömeges igénybevételét követően a reklám a médiába költözött. Akárcsak az újságban közzétett gyászjelentő, a reklám sem újságírói szándékkal szólítja meg az olvasókat, a hallgatókat és a nézőket. Egy társadalmi rétegnek a születő média általi újfajta önaffirmációja a média által teremtett nyilvános térben. A reklámszövegekben a lokális társadalomban jelen lévő polgári réteg, zömében iparosok és kereskedők kértek figyelmet. A

40 Kolumbán Judit szóbeli közlése.

41 Forrás: http://www.vaml.hu/upload/2010_03/02/126751090718574934/gyaszjelentések.pdf (letöltés: 2013.08.17.). Az adatot Bartos Róbert levéltárosnak köszönöm.

42 Forrás: <http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Hoen1780.JPG?uselang=fr> (letöltés: 2013. 09. 24.).

43 Forrás: <http://archivesadventistes.typepad.fr/blog/necrologies.html> (letöltés: 2013. 09. 28.).

reklám – a maitól kissé eltérően – autobiografikus beszéd volt, amelyben a feladó (iparos, termelő, kereskedő) a maga és áruja legpozitívabb képét konstruálja meg, s helyezi forgalomba. A korszak több szempontból is feltételezte a reklámok „autobiografikus gesztusát”. Az a korszak volt, amelyben az elődöktől (szülők, nagyszülők) örökölt, valamint a házi készítésű tárgyak helyett használatba kerültek az új formájú, sajátos használati szabályok alapján működő tárgyak, az új, ismeretlen gasztronómiai anyagok. A reklámok feladói ezt az ismeretlen tárgyi világot humanizálták és perszifikálták. Azt mondták el, hogyan jutottak ezeknek az új értékeknek a tulajdonába, hogyan váltak ismerőivé, tulajdonosaivá, forgalmazóivá, valamint azt, hogy ezeket a nélkülözhetetlen újdonságokat az olvasó hol szerezheti be, hogyan használja (Keszeg V. 2013).

A harmadlagos vagy analóg médiában (rádió, tv) felvirágozott médiafolklor marékans példája a kívánságműsor. A legnépszerűbbé vált kívánságműsört a Duna Televízió sugározta. A műholdas televízióadó 1992-ben kezdte meg működését, egyszerre vállalta fel Magyarország állampolgárainak, valamint a Magyarország határain kívül és az emigrációban élő magyar polgárok kiszolgálását (2012-től Duna World). A *Kívánságkosár* című műsor minden kontinensen népszerű élőadás volt, déli időpontban 2 órán át fogadta a tévénézők üzeneteit, telefonon, levélben, mailben. Az individuálisan és kollektíven megfogalmazott üzenetek családtagokat, barátokat, ismerősöket köszöntöttek születés-, név- és ünnepnap alkalmával. Az üzenetekhez a műsorvezető magyar népdalokat, nótákat és könnyűzenesámokat, ritkábban nemzetközi slágereket társított. Egy-egy adásban 10–20 kívánság teljesítésére nyílt lehetőség. Az utolsó adás 2015. december 31-én hangzott el. Az ekkori számvetés szerint a műsor 2800 napon, mintegy 5500 alkalommal került adásba.

Az analóg (digitális) média közegében megjelent folklor az e-folklor, a kiberfolklor, kutatása pedig a netnográfia nevet kapta.

Az sms a kommunikáció új, elektronikus formája a kapcsolattartás operatív és gyakorlatias formájának bizonyult. Emiatt jelentős mértékben kisajátította a levélírás hagyományos (karácsonyi, húsvéti, újévi, születésnap-i köszöntés) formáját (Domokos 2005, Balázs 2006–2007, 2011).

Robert V. Kozinets a hálózati közösségek hálózati kultúrájának egyik részét az etnográfia résztvevő megfigyelő módszerével vizsgálta. Az új kultúra sajátosságai: a szemtől szembe helyzet hiánya, az anonimitás bizonyos foka és formája, a közösségi oldalak elérhetősége (Kozinets 2010; előzmények: Hine 2000, Miller–Slater 2000). A lengyel kutatók értelmezésében a hálózati kommunikáció lehetővé tette a klasszikus és a kortárs orális folklor online megújulását. A web mindössze a megjelenés új (másodlagos) közege. A weben kiépülő folklorformák a blogokon terjesztett urbánus legendák, mesék. A kiberfolklor (e-folklor) a kibertérben (web és internet) megjelenő új folklor, amely a face to face helyzetben nem létezik, mindössze az interneten (hálózatok, YouTube). Az online kommunikáció lehetővé teszi az oralitás érvényesülését; az oralitás azonban nem kizárólagos, illetve nem jellemző formája. Az e-folklor médiumainak és kifejezőeszközeinek egyik része hagyományos, másik része az internet-kultúra elterjedése óta született meg, a legkülönbözőbb helyzetekben (Burszta–Pomicinski 2012, Zdrodowska 2012).

A fentiekben az – ugyanabban az időszakban születő, párhuzamos utakon járó – etnológia (folklorisztika) és zszurnalisztika találkozásának, érintkezésének és összefonódásának három modelljét neveztük meg. A három modell közös tanulsága az, hogy a média elterjedése megváltoztatta a hagyomány státusát. Az egyedi hagyományelemet elterjesztette, megosztotta a lokális, a regionális, a nemzeti, és a globális közegben. Szerepet játszott a népi hagyomány kanonizálásában, tömegszinten tudatosította, értelmezte, mi hagyomány, mi érték. Ugyanakkor a használatból kiemelte, fogyasztói habitusba illesztette a hagyományt (olvasni, hallgatni, nézni).

Vallás és népi kultúra

Az évszázadok során az egyház folyamatosan figyelemmel követte a népi kultúrát, a kultúra alakulását. A vallás mint nagy-, a népi kultúra mint kishagyomány közötti kapcsolódások és kölcsönhatások, s különösen a két kultúra között mediáló alsópapság szerepe jelentős mértékben feltáratlan.⁴⁴

Néhány esetben az egyház radikális változást indított el a kultúra történetében. A vallásos irodalomhoz való hozzáférés céljával a reformáció korában az egyház kezdeményezte az alfabetizáció kiterjesztését, s az évszázadok során folyamatosan támogatta ezt a mozgalmat. Az alfabetizált híveknek pedig folyamatosan kínált vallásos olvasmányt. A biblia ezt követően olyan mértékben beépült a családi tárgyeegyüttesbe, hogy a genealógiai emlékezet tárolásának médiumává változott. Az emberélet fordulójának rítusaiban mind a templomlátogatás, mind az egyházi szertartás, mind a papi jelenlét fontos szokás-elem.⁴⁵ A sátoros ünnepek – az átmeneti rítusoktól eltérően, ahol a vallásos elem világi keretbe illeszkedik – a népi kultúra gazdag tárháza számára teremtett adekvát, évszázadokon keresztül állandó keretet. A 20. század során az egyház élen járt a díszítőművészet (faragás, bútorfestés, textília) támogatásában, integrálásában, népszerűsítésében. Több régióban a templombajárás a népviselet használatának egyetlen alkalmá maradt. És azt is fontos megemlíteni, hogy a trianoni döntést követően kibontakozó, az erdélyi református egyház által az 1930-as években kezdeményezett szórványmozgalom figyelme a népi kultúra használatának ösztönzésére is kiterjedt. A lelkészek, a szórványtáborok vezetői mind a felnőtteket, mind a gyerekeket a népi játékok, a népdal, a népzene, a tánc, a viselet, a szokások, a díszítőművészet gyakorlására ösztönözték. (Keszeg–Becze 2001, Keszeg V. 2015.)⁴⁶

Több alkalommal kezdeményezett purifikációs, akkulturációs mozgalmat a népi kultúra ellen. Ezek a mozgalmak szervesen kontextualizálódtak az egyházi intézményrendszer és a teológia, valamint a felekezetek szerinti pasztoráció és a hitgya-

44 Az alsópapság szerepének vizsgálatát kezdeményező Bárh Dániel megállapítása (Bárh 2013: 9, 27–28).

45 Az átmeneti rítusok egyház által biztosított szokás-elemeit, ezek történeti alakulását Bárh Dániel tárta fel (Bárh 2005).

46 Bárh Dániel teszi szavá, hogy Magyarországon a papságnak a népi kultúrához való viszonya feltáratlan maradt (Bárh 2013: 27–28).

korlás, az eszmék, az életmód és a társadalom történeti korszakaiba. Ennek árnyalt követéséről azonban itt le kell mondanunk

Az egyház újra és újra elhatárolódott a naiv fordulatokat tartalmazó érzékletes legendáktól.⁴⁷ A történeteket, az olvasmányokat, az énekeket zsinatok hagyták jóvá vagy utasították el (Kríza 1982: 26). Az egyház a keresztény hitelvek, mentalitás feltétlen tiszteletét, gyakorlását várta el a néptől. 1789-ben Erdélyben háromszáz lelkes írta össze azokat a hiedelmeket, amelyeket az egyház elmarasztalt (Miskolci szerk. 2016). A szószékről a papok gyakran intéztek támadást a „köznép babonái” ellen. Ilyen volt Bornemisza Péter, és az a Budai Pál (1769–1854), akinek 41 fennmaradt prédikációja a babonák ellen fordul. Rendre kikel a varázslás, a szülés, a gyógyítás, az állattenyésztés és a növénytermesztés mágiája, a ráolvasás, a jövendölés, a sorsvetés, az álmofejtés ellen.⁴⁸ A katolikus felvilágosodás kiiktatta, visszafogta a vallásos események teatrális mozzanatait (processzió, búcsújárás, határjárás, vihar elhárításáért szervezett körmenet, házszen telés, fogadalmi ünnepek, szenttisztelet, ereklyekultusz, csodák).⁴⁹

A debreceni zsinat 1567-ben rendelte el, hogy a halottakat a templomtól távol kell temetni. (Dömötör 1981: 52). Több református zsinat rendeli el azt, hogy a lakodalom ne eshessék a vallásos ünnepekre, sem az ünnepeket megelőző napra (pl. szombat), hogy a hívek tiszta fejjel vehessenek részt az ünnepi istentiszteleten (Dömötör 1981: 52–53). Több településen az éjszaka folyamán ünnepet, névnapot köszöntő fiataloknak az ünnepi istentiszteleten részt kellett venniük; ez a rendelkezés jelentősen korlátozta az italfogyasztást.⁵⁰ A gyulafehérvári egyházmegyében 1783-ban püspöki körrendelet tiltotta be a húsvéti határjárást, mint amely agressziókra nyújt lehetőséget.⁵¹

A halottnak halottbúcsúztató versben történő búcsúztatásának tiltása tulajdonképpen hosszú ideje, a 17. századtól érvényben van. A lelkészek által gyakorolt halottbúcsúztatásért az egyház a lelkész felfüggesztését helyezte kilátásba. Emiatt az idők folyamán a gyakorlat a kántorok és parasztkántorok kezébe került át (Bartha 1995: 8). Illetve a tiltás nyomán megszületett kompromisszum értelmében a tulaj-

47 Idézzük Kríza Ildikó egyik következtetését, a lábjegyzetek elhagyásával: „A licenciátus működését a XVII. század közepétől kezdve folytonos tilalmak korlátozták. Előbb a protestáns hangvételi versek, dallamok miatt vádolták őket, később az általuk terjesztett énekkészlet egy része is kifogás tárgya lett. Mindez azt bizonyítja, hogy a hivatalos egyház megerősödésével egyre kevésbé tűrték meg a népies vallásosság megnyilvánulásait. Így pl. a különböző énekek, imák, történetek terjesztését. A XIX. századra már olyan élessé vált a kettő közti különbség, hogy a népies alkotások csak folklórként élhettek. Az első énekeskönyvek megjelenése megteremtette annak a kezdeti lehetőségét, hogy a laikus mozgalmakat, népies vallásosságot a tételes vallások színhelyéről, a templomokból és a hivatalos liturgiából kihagyják, majd pedig az alsópapság számára is ismeretlen rétegbe, a folklórhagyományba szorítsák. Ez a folyamat azonban hosszadalmas és változó intenzitású volt.” (Kríza 1982: 31).

48 Babonaellenes prédikációk gyűjteménye: Budai 2005.

49 A példákat felsorolja Bárh Dániel: Katolikus felvilágosodás és népi kultúra (lásd Bárh 2016: 258–262).

50 A rituális italfogyasztásról, a hangoskodásról és annak megítéléséről: Keszeg V. 2007: 159–173. Több példa az egyház ellenőrző szerepét is bizonyítja.

51 A példát említi Bárh 2016: 260.

donképpen egyházi temetési szertartás keretéből kiszorult, az áldás utánra tevődött át (Nagy Ö. 1992: 57). Az erdélyi egyházkerületben a 2000. évre nyomtatott református falinaptár a tiltást ily módon fogalmazza meg: „Helytelen és tiltott szokás az olyan búcsúztatás, amelyben a halott atyjafiaitól és ismerőseitől név szerint búcsúzik.” *Az Erdélyi Református Falinaptár a 2000. szökőévre* (Kolozsvár, 1999) *Rend a lelke mindennek!* cím alatt a nagyhéten tartott esküvőt, eljegyzést, keresztelést, az öngyilkosnak való harangozást, az öngyilkos halott templomból való temetését, a virrasztóbeli kártyázást és italozást, a konfirmációt és keresztelést követő másnap reggelig tartó zenés, italos mulatozást, a reggelig vagy két napig tartó lakodalmazást, a a templomba tartó nászmenet csujjogtatását, zenés és italos felvonulását, a templom előtti lakodalmi táncot nehezményezi.

Az *Unitárius Közlöny* 1925-ös évfolyamában Homoródszentpál lelkésze elégtellegtellemmel számolt be arról, hogy püspöki sugallatra a torozást mint „csúf és a halottak emlékét, kegyeletét sértő pogány szokást” presbitériumi döntés alapján megszüntette. „Követésre méltó, szép példa” – fűzte hozzá a lap.⁵²

Az egyházi rendelkezések igyekeztek leegyszerűsíteni a vallásos ünnepek látványos szerkezetét, elejét venni az ünneplés részét képező alkoholfogyasztásnak, szerencsejátékoknak, virtuskodásoknak, szabályozni igyekeztek a vallásos fantáziát (csodák), a vallásos életet a személyes átélés irányába próbálták tolni. Kísérletet tettek a vallásos folklórszövegek kánonon belüli ellenőrzésére, a vallásos fogalmak szitokban, káromlásban való használatának kiiktatására. Hatásuk mindenképpen tapasztalható volt, azonban nem mindig volt tudatos. Dömötör Tekla ezt a megállapítását a következőképpen fogalmazta meg: „a magyar falu gyakorlatában ezek a valaha egyházi rendelkezések a második világháborúig tovább éltek, anélkül, hogy a falu tudatában lett volna annak, hogy egyházi rendelkezések nyomán alakultak ki a lakodalom preferált időszakai stb.” (Dömötör 1981: 53).

Oktatás (iskola) és népi kultúra

A Comenius által kidolgozott iskolarendszer nevelési alapelvei: az iskolai oktatás célja az egyetemes műveltség átadása; ez közös, mindenki számára hozzáférhető, szervezett oktatás; a nevelés összhangban van az ember természetes hajlamaival, pedagógiai módszerek alapján zajlik. Az általa kidolgozott iskolarendszer szerkezete: a családban történő nevelés tölti ki a gyerek első hat életévét; ezt követi a népiskola a 6–12 életév között, a latin iskola a 18 éves korig, az academia 24 éves korig. Az oktatás az ő javaslatára tanítási órák formájában, tanítási év keretében, iskolai osztályokban, osztálymunka formájában, tankönyv használata alapján szerveződik.

Az első átfogó országos oktatásügyi rendelkezés, a *Ratio educationis* (1777) településtípusoknak megfelelő iskolatípust írt elő. A falusi iskolákban írást, olvasást, számolást tanítottak, valamint olyan „ismereteket, melyek segítségével a parasztem-

⁵² A torozás. *Unitárius Közlöny* XXXV. (1925) 4. 63.

berek becsületességére és vagyonuk figyelmes gondozására nevelendők”. A városi iskolák az alapismeretek mellett háztartásvezetést, valamint „az erényes és becsületes polgári életmód folytatásához hozzátartozó ismereteket” oktatott.

Évszázadokon keresztül – a 20. század közepéig – az oktatás az elitképzésben és a szociális privilégiumok reprodukálásában játszott szerepet. Az iskolai rendszerbe iskolai hagyományok nélküli szociális közegből bekerülő fiatalokban az iskola hátrányos helyzetüket tudatosította és visszairányította őket a hátrányos környezetükbe.⁵³ Ilyen körülmények között a család és a tágabb szociális környezet felvállalta a gyerekek és a fiatalok felkészítését és kenyérkereső modellel való ellátását. A kulturális és a materiális örökség, a hagyomány (tudás, munkavégzési és háztartásvezetési modellek és rutinok, munkaeszközök, föld, ház) ebben a közegben a fiatalokat megfosztotta a kitörés, a választás lehetőségétől, viszont egzisztenciális fontosságú volt. Az előző generációt tapasztalati és anyagi tőkéje az egyedüli elérhető és követhető tőke volt.⁵⁴

Az iskolától való kényszerű távolmaradás, valamint a szocializációs hátrányok következtében termelődött idegenkedés, az iskola jelentette világba való bekívánczolás, azaz az iskolához való ambivalens viszonyulás különböző források alapján azonosítható. A – földműves-állattenyésztő munkákba való bevonódás miatti – iskolakerülés, a haszontalannak tűnő tananyag, a szigorú fenytetés-gyakorlat visszatérő téma az iskolareprezentációkban. Móra Ferenc *Három Matyi* című novellájában a tanyai iskolába érkező apátlan-anyátlan, a helyi ágrólszakadt pék által befogadott gyerek az osztály éltanulója; gyámjának betegeskedése miatt azonban átveszi a pékműhely működtetését, s heteken keresztül kialvatlanul megy az iskolába. A néptanító így fordul az osztályhoz: „Fiúk, álljatok fel! Tiszteljétek meg velem ezt a kis pajtástokat, aki különb hős, mint Kinizsi Pál volt. Kinizsi Pál erős férfi volt, a hadakozás neki játék. Három Matyi gyöngye, mint a harmat, s ez a gyöngye négy hét óta alig fogta le a szemét éjjeltől reggelig. Négy hét óta beteg az öreg Bános pék, s azóta Három Matyi süti helyette a kenyeret. Fiaim, becsüljétek meg ezt a kis hőst!”

A magyar középiskolai elitképzés 1849-ben kezdődött és a 20. század elején zárult. A rendszer „lefelé” és „oldalra” zárt volt. A négy elemi osztály elvégzése után mindössze szelekció, más, párhuzamos képzésből pedig különbözőzeti vizsga alapján lehetett középiskolába kerülni. Aki viszont a rendszerbe került, annak megnyíltak a felfele emelkedés lehetőségei. A klasszikus középiskola (*gimnázium* vagy *reáliskola*) diákjai érettségi után egyetemi oklevelet szerezhettek. A 12 évig tartó *elemi ismétlő*, továbbá a *polgári iskola*, az ezután választható *kereskedelmi iskola* és a tanítóképző nem tette lehetővé a továbbtanulást. Az oktatásnak ezt a szerepét a II. világháborút követő változások szüntették meg (Karády 2001).

53 A 20. századi szociológiában az iskolának ez a szerepe visszatérő gondolat (Basil Bernstein, Paul Willis, François Bourricault).

54 Ezt a gondolatot Pierre Bourdieu fogalmazta meg, a következő formában: a hely meghatározza, stigmatizálja, magához hasonítja az egyént (1993a: 252.), az örökség kényszerű átvétele és feltétlen tisztelete az korlátozza az egyén választási lehetőségét, ugyanakkor az egyén öröksége „kikövetelésére” kényszerül (1993b).

Kezdetben az értelmiségi pálya csupán az értelmiségi családokban volt választható. A második világháborút követően, a népi hatalom éveiben az osztály- és pártideológia diszkriminálta az arisztokrata, a polgári és a földbirtokos osztályt, fiataljait vagy kizárta az oktatásból, vagy csupán hátrányos körülmények között (tandíj), bizonyos szintig (érettségi, szakiskola) tűrte meg őket. Ezzel szemben tüntetően felkarolta és támogatta a népi – proletár, munkás, földműves – rétegek gyermekeinek tanulását.⁵⁵ Az új rendszer az oklevelek számát a társadalom minőségi mutatójának tekintette. Ezért megkönnyítette az iskolába való bejutást, az iskola elvégzését, valamint a munkába való belépést a tanulmányoktól tette függővé. Munkásegyletem, esti, hétfévi, összevont, látogatás nélküli oktatás indult. Az iskola nem csupán a magasszintű ismeretek terjesztését vállalta fel, hanem rendre az ipari és a földműves ismereteket is iskolában kezdték oktatni. A szocialista oktatás és nevelés kimondottan a hazai munkaerőpiacot akarta kiszolgálni. Ezért részesítette előnyben az ideológiai nevelést.

1948. augusztus 3-án Romániában megszavazták az oktatás reformtörvényét. Ennek értelmében felszámolódtak a magán- és a felekezeti iskolák, az oktatás demokratizálódott, származástól, felekezettől és nemzetiségtől függetlenül bárki számára hozzáférhetővé vált. Az oktatás szellemiségét a tudományos és történelmi materializmus képezte, az oktatás minden szintjén.

A Nagy Nemzetgyűlés 1953-ban megszavazta az 1-2-3 éves, nappali, esti és látogatás nélküli képzési formával rendelkező munkásegyletemek működését. Egy 1959-ben kelt határozat intézményesítette egyetemi szinten is az esti és a látogatás nélküli képzést, s ezáltal a már munkahellyel rendelkező felnőtteknek lehetővé vált a továbbtanulás. 1962-ben újabb rendelet hivatott javítani az esti és a látogatás nélküli oktatást. Ugyanakkor, amikor a szakszerűtlen irányítás, a mennyiségi normakötelezettség teljesítése miatt az iskolai fegyelem megingott, az iskola otthonossá vált, képes volt a gyerekek és fiatalok tömegeit magához vonzani.⁵⁶

Egy 1955 decemberében kelt határozat átszervezte a szak- és a műszaki oktatást. A szakoktatás formái és szintjei a 2-3-4 éves inasképzés, a műszaki személyzetet képező műszaki iskola és a felsőbb szintű mesterképzés. Az 1959–1960-as tanévtől a városi iskolák VI–VII. osztályában kötelező tanegységgé vált az ipari termelés alapismeretei tantárgy és a műhelygyakorlat, a VIII–IX. osztályban pedig a gépészeti ismeretek tantárgy. Egy 1966. július 1-jén kelt törvény előírta a szakliceumok létrehozását. Az 1970–1971-es tanévtől az általános és középiskolák tananyagában új tantárgy jelent meg, a műszaki-termelési ismeretek.

55 A szegények körében végzett tehetségkutatót Sütő András *Bogár Zsuzsika búcsúzik* című elbeszélése (1952) dolgozza fel.

56 Egy közelmúltban végzett terepkutatás következtetése az, hogy egy, a tanulmányait 1949-ben végzett szilágysági lány életét az iskola egyáltalán nem befolyásolta. Édesanyja analfabéta volt, édesapja iskolába járt. Maga négy osztályt végzett el szülőfalujában, ezt követően szolgálni ment, majd a kollektív gazdaságban dolgozott. Az alapvető készségeken túl (olvasás, számítás) tanulmányaiból mást nem hasznosított az élete folyamán. (Kui 2017.)

Az iskolák oktattak, neveltek. A tudás- és élményszerzésben családon kívüli személy, a pedagógus alá rendelte a gyermekeket. A tanító példaképpé vagy a hatalom gyakorlásának figurájává vált.⁵⁷ Továbbá, az iskolába járás a zseni életkorban a napi és az éves programba illesztett elfoglaltság volt. Enyhén visszaszorította a gyermekmunkát, valamint jelentősen korlátozta és befolyásolta a szabad időt. Emellett, az iskola a kortársak közötti szociális kapcsolatokat is jelentősen alakította: egybehangolta a mentális és emocionális életüket, azonos vagy hasonló viselkedési, interpretációs normákat, érvelési bázist alapozott meg, azonos rendezvényekbe vonta be őket, szolidáris és rivális viszonyokat állandósított közöttük, szabályozta, láthatóvá tette az iskolai generációváltást. Ráirányította a figyelmet a múltra (történelem), a kultúrára (irodalom), a természetre, a társadalomra.

Az iskolai oktatás fokozódó mértékben átvette és leépítette a család és a szülők szerepét a tudás szervezésében és átadásában, a kulturális-, sportéletbe való bevonásában, az életvezetési modell átadásában. Az érvényesülés új, a szülőktől és a családtól független modelljeit terjesztette el.

Az iskola nem várt hatását tükrözi az írásnak saját kezdeményezéséből a populáris kultúrába való beépítése. A kéziratos füzetek egyaránt az emlékezet táraivá váltak (gazdafeljegyzések, receptgyűjtemények, dalos füzetek, idézetgyűjtemények stb.), a rítusok számára szövegrepertoárt halmoztak fel (vőfély- és búcsúztatóvers, emlékvors), az írás szerepet kapott a privát kapcsolattartásban (levelezés), valamint az amatőr-autodidakta foglalkozásokban (amatőr verselés, memoárirás, naiv tudományművelés, pl. helytörténet írás).⁵⁸

Tudomány a mindennapi életben

Az oktatás, az alfabetizáció és a nyomtatás jelentősen megváltoztatta az ismeretrendszer szerkezetét, az ismeretek tárolásának és átadásának módját, fokozatosan háttérbe szorította a szójhagyományt, koronként új és aktuális tudást forgalmazott. A tudás rendszerezésére és népszerűsítésére az újkortól, a 17. századtól kezdve a lexikonok, enciklopédiák vállalkoztak. A tudomány populáris regiszterét, valamint a tudomány popularizálását 2001-től a Wikipédia szabad enciklopédia teremtette meg és hajtotta végre. Magába építette és helyettesíti a könyvtárat, a lexikonokat és a sajtót, a tudományt különböző mindennapi élethelyzetekben teszi alkalmazhatóvá (kértészkedés, öndiagnózis, individuális és kollektív pánikhelyzetek stb.).

Apponyi Albert gróf, vallás- és közoktatási miniszter 1906-ban körrendeletben írta elő: a törvényhatóságok és a tankerületek kezdeményezzenek ismeretterjesztő előadásokat „a nagyobb vidéki kulturális központokon a társadalom alsóbb osztályainak műveltségét” emelendő. Torda hetisajtója örömmel köszöntötte a rendelkezést.

57 A néptanítók szerepköre, a tanítói pálya néprajzi-antropológiai elemzése: Keszeg V. 2008b; Ozsváth szerk. 2008, 2009.

58 Néhány amatőr-autodidakta író életművének szerkezetét és funkcióit feltáró kolozsvári kutatás: Ambrus 2008, Vajda 2008, Bajkó 2010, Ozsváth 2012

A városban hamarosan be is indult a folyamat. A város tanárai és orvosai jártak élen a tudomány népszerűsítésében. A lap 1909-es évfolyamában a következő „szabad liceumi” előadásokról esik szó: Jánky László: *A törekvések lélektanáról* (jan. 10.), Sebők Samu: *A víz meteorológiai szempontból* (jan. 17.), Sebők Samu: *A víz geológiai szempontból* (jan. 24.), Kemény Gábor: *Deanira c. görög színmű ismertetése* (jan. 31.), Pap Domokos: *Erdélyi régi szokások* (febr.7.), Kratofil Dezső: *Schopenhauer* (febr. 14.), Domány Sándor: *Erdély történeti jelentősége a XVI. században* (febr. 21.), Pallos István: *Balassi Bálint* (márc. 7.), Fogarasi Géza: *Képek a rómaiak életéből* (márc. 14.), Fried Farkas: *A jog a mindennapi életben* (márc. 21.). A lokális közegben zajló tudománynépszerűsítés újfajta szociális eseménnyé változott. Az előadást egyéb vonzó programok követték (filmvetítés, szavaltat, zongorajáték, dal). A mozgalom népszerűségére enged következtetni a szervezők azon felhívása, hogy a helyek korlátozott számára való tekintettel az ingyenes belépőjegyet a közönség előzetesen igényelje. Ugyanennek a jelenségnek egy kontrolldokumentuma is előkerült. Egy tordai hajadon az 1920–30-as években füzetébe jegyezte élete emlékezetes eseményeit, közöttük a cirkusz-, színházlátogatás, a mozinézés, tudománynépszerűsítő rendezvényen való részvétel alkalmait. A napló arról győz meg, hogy a tudománynépszerűsítés, s az ezekről a kérdésekről való beszélgetés általánosabban elterjedt, a tudományt mindennapi beszédtemává tette.

A tudományos mentalitás és a tudományos-technikai forradalom (gépesítés, vilamosítás, automatizálás, robotizálás, informatizálás, digitalizálás) egyidőben indította el a gondolkodás, a beszéd és az életforma horizontváltását. A gondolkodás forradalmát Jürgen Habermas a metafizika utáni gondolkodás megjelenésében ragadta meg. Ennek motívumai a mítoszok narratívumainak hanyatlása, s ezzel együtt a nominalizmus, azaz a fogalmi nyelv megjelenése, a vallásos-metafizikai világ- és létértelmezés után az elméleti megismerés, az eljárási racionalitás és az ész szituálizálása, az elmélet gyakorlatba ültetése (Habermas 1993). A tudomány, az elmélet láthatóvá vált a mindennapi életben, az életvilágban, beépült a munkavégzés folyamatába és az emberi környezetbe. Az európai tudományok történetét áttekintő Edmund Husserl a fordulópontot a „rejtett ész” metaforával nevezi meg. A világszemléletbe beépülő tudomány következtében az ember a környezetéből többet fog fel, mint amennyit belőle a szemével meg tud tapasztalni (Husserl 1998: 76). A „rejtett ész” érvényesülése következtében gyökeresen megváltozik az embernek a természeti és társadalmi világgal szembeni viszonya: az ember a tárgyi és emberi környezetét dologi mivoltában szemléli és közelíti meg. A környezet szemlélése, érzékelése, a mindennapi életvilág megélése analitikus szempontokat követ.

A tudomány minden korban igyekezett a gyakorlatba illeszkedni, kontextualizálódni (a 20–21. században a kvantummechanika gyógyszertervezésben, a röntgenológia diagnosztizálásban, a kémia és a biológia transzplantációban való alkalmazása⁵⁹). A tudomány az elitkultúrából átkerült a népszerű (tömeg)kultúrába, az intézményes szférából a privát szférába, a kivételes, a különleges cselekvések közül a

59 A példák eredete: Berényi 2008.

mindennapi életbe. A tudomány és a technika a mindennapi élet részévé vált. Olyan kontextusokat alakított ki, amelyekben a tudomány nem akadémiai környezetben és nem a tudományművelés szándékával, hanem önkéntesen, mindennapi igényből kerül használatra. A legfontosabb kontextusok a jövedelemtermelő tevékenységek, a relaxációs és élményszerző tevékenységek, a mindennapi kommunikációs, biológiai és testápolási, szociális igények kielégítése. Ezekben a kontextusokban a tudomány a cselekvések és az ítéletek, az aktivitások és a kapcsolatok – explicit vagy implicit, tudatosan vagy ösztönösen betartott – keretét képezi.

A tudománynak a mindennapi életben való meghonosodása a korábban kivívott tekintélyét is érintette. A tudománynak és a technikai eszközöknek a magán- és a mindennapi életbe való beépülése individuális és csoportos tudományhasználati habitusokat állandósított. Ilyenek a tévé tudománynépszerűsítő csatornáinak és adásainak (Discovery, Animal Planet, Viasat History, Viasat Nature, National Geographic, Doq, Mítoszvadászok) a foteleből való követése, érdeklődési csoportok és kapcsolatok (hobbicsoport, szakkör) szerveződése és működése, a tudományos portálokra való navigálás, a tudományos eredmények szenzációként való leereagálása, a tudományos eredmények (génsebészet, mesterséges megtermékenyítés, klónozás, szervátültetés, atomenergia alkalmazása) következményeitől való idegenkedés, a tömegkommunikációs eszközök (tévé, számítógép), a könyvek vagy háztartási elektrotechnikai cikkek lakásdíszként, presztízstárgyként való exponálása, alkalmazása, az amatőr, naív, autodidakta tudományművelés, a tudomány és technika termékeinek működésük logikájának ismerete nélküli használata.⁶⁰

Törvények és népi kultúra

A népi kultúra az európai etnológiában általánosan és hallgatólagosan elterjedt definíció szerint törvényen kívüli, a hivatalos intézményektől (iskola, egyház, közigazgatás) függetlenül él. Valójában azonban a népi kultúra két vonatkozásban is szoros kapcsolatban állt a törvényekkel.

A népi kultúra stabilitását, folytonosságát részben a kultúrát éltető társadalom által megfogalmazott szabályok, döntések, törvények garantálták. A hagyományok mellett a közösségek írásban lefektetett törvényekben szabályozták a gazdasági, a munkaviszonyokat, az élettér használatát, az együttélést. A saját törvények meghozásában a céhek jártak elől. 1467-ből Kolozsvárról ismert az első kovács céhszabályzat (Szádeczky Lajost idézi Timaffy 1991a: 256). A kovácsműhelyek helyét a 18–19. században megyei és községi utasítások írták elő (Timaffy 1991a: 257). A szíjgyártók céhszabályzatai a 14. századból származnak (Timaffy 1991b: 309). A tobakosok (tímárok) első céhlevele az 1692-es évben készült (Gáborján 1991: 290), a csizmadiaké 1608-ban (Gáborján 1991: 294). A 17–19. század között ismételtelen készültek szőlőhegyi szabályzatok és hegyközségi törvények (Égető 1985, Mód–Simon 2002)

60 A kérdés részletesebb kifejtése: Keszeg V. 2014b.

Szerződéses szabályozták a halászok jogait és kötelességeit (Szilágyi 1989, Kolossváry 1975). A juhtartó gazdatársaságok a legelőhasználat rendjét, a gazdák és a juhász részesedését és kötelességét írták elő (Paládi-Kovács 1993, Szabó Á. T. 2002: 55–64). Imreh István gyűjtötte össze a székely falvak 16–19. században írt törvényeit, amelyek az együttélést (higiénia, rend, tűzbiztonság, erkölcsösség, ünneprontás, tolvajlás, paráznság), a határhasználatot (legeltetés, erdő- és szőlőhasználat, határvédelem), a helyi tisztviselők kötelezettségeit szabályozták (Imreh 1994). A saját kezdeményezésű törvények nem korlátozták a szabadságot, hanem épp ellenkezőleg, garantálták az egyének és a családok szabadságát.

Tárkány Szücs Ernő tudósi pályája során többször is visszatért a népi társadalom életének jogi szokásaihoz. Összefoglaló munkája 1981-ben jelent meg *Magyar jogi népszokások* címmel. Úttörő kezdeményezése élén a következő kérdést fogalmazza meg: „Amikor megismerni törekszünk a magyar népművészet különböző megnyilvánulási formáit és fennmaradt emlékeit, szükségszerűen ébred fel bennünk a kíváncsiság, hogy az a társadalom, amely ilyen művészi teremtő, újraalkotó és fenntartó képességgel bírt, vajon milyen társadalmi és jogi szabályok szerint élt, a társadalmi folyamatokra, az életviszonyaira, az életmódjára, az emberközi kapcsolataira, az életmódjára, az emberi kapcsolataira nem alkotott-e magának sajátos szabályrendszert is. Olyan szabályokra és az ezeken alapuló rendszerre gondolunk, amelyeket a lakosság túlnyomó többsége magatartásának kötelező normájaként – esetleg táji változatokkal – magáénak vallott, alkalmazott, és a közösség rendjének megfelelő érvényesülésüket kielégítő módon ki is kényszerítette. Látnivaló, hogy a nép körében ténylegesen létező, élő, aktívan ható, az emberek tudatában meglévő szabályokra lennének kíváncsiak, amelyeket a lakosság nemzedékről nemzedékre, a gazdasági és társadalmi viszonyokból folyó személyi, családi vagy vagyoni érdekeknek az alátámasztására, céljainak a megvalósítása érdekében több-kevesebb változtatással fenntartott, átörökített, és így, éppúgy kultúrája részévé tett, mint a népdalt, a népmesét.” (Tárkány Szücs 1981: 7–8.) Később a gondolatot a szerző még egyszer újrafogalmazta: „Népünk nemcsak önálló népművészettel, folklórral és anyagi kultúrával rendelkezett, hanem önmaga részére olyan szabályokat is alkotott, amelyek az emberek egymás közti viszonyaiban személyi és vagyoni kihatással bírtak. Ne szerénykedjünk: érték ezek is annyit, mint a szép kalotaszegi varrottasok, a sárközi hímzések, sőt, még velük azonos tőről is fakadtak.” (Tárkány Szücs 1981: 818–819.) A jogszokások kettős eredetével kapcsolatosan Erdei Ferencet idézi, aki szerint „a nép értetlenül és bizalmatlanul állt szemben a tételes joggal”, viszont „a törvénytudatlan falusi nép közt autonóm szokásjog” élt, „akár úgy, mint önálló jogi jellegű szabály, akár úgy, mint törvényt magyarázó és kiegészítő szabály, akár úgy, mint törvényt pótló megállapodás.” (Erdei F. [1940]: 169, idézi Tárkány Szücs 1981: 8–9.) A „fent és a lent” dichotómiát később szintén újrafogalmazza: „Fent tehát a törvények, lent pedig az állam által el nem ismert szabálycsoport, a jogi népszokások uralkodtak.” (Tárkány Szücs 1981: 819.) A népi jogmonográfia előzményként sorolta fel Csaplovics János, Tagányi Károly, Szendrey Ákos, Fél Edit, Morvay Judit, Papp László, Balogh István, Csermák Géza, Hegyi Imre, Imreh István, Szabó László, Szilágyi Miklós, Bodrogi

Tibor kutatásait. A munka a „magyar nép életviszonyai jogi összefüggéseit” összegzi, az 1700–1945 közötti időszakból. Egy fejezet az egyén közösségbe tartozásának jogi vonatkozásait, a személyi jogokat, a szocializálás és az életből való távozás (halál) jogi szabályait foglalja össze. A következő fejezet a párválasztás, a házasságkötés törvényszerű szokásait tekinti át. A harmadik fejezet a családi és rokonsági viszonyok szabályaira tér ki. Külön fejezet összegzi a tulajdonformákat, a tulajdonszerzés, az árucseré, az öröklés formáit, majd az ellenőrzés, a büntetés, a kényszerítés formáit. Nagy Janka Teodóra különböző források alkalmazásával különböző típusú és különböző jogállású települések (szabad királyi város, mezőváros, kiváltságos település) joggyakorlatát (vármegyei, városi törvényszék, úriszék) elemezte. Egyik kötet két gömöri falu jogi néphagyományait összegezte (Nagy J. T. 1998). 1781–1821 között Makón a bíraskodást kiváltó ismétlődő helyzetek az istenkáromlás, a lopás, a csavargás, a szóbeli sértés, a testi sértés, a károkozás (Nagy J. T. 2012).

Az erdélyi falvakban tettenérhető eltérő kulturális-erkölcsi értékrendeket Nagy Olga „falumodelleknek” nevezte és *A törvény szorításában* címmel foglalta össze (Nagy O. 1989). Áttekinti a szocializálás intézményeit (család, ifjúsági szervezetek), az életfordulókat és a jeles napok ülésének forgatókönyvét, a paraszti erkölcs és a népi teológia szabályrendszerét. A „törvény és törvényszegés” fejezetben a szerelmi és a családi élet normáit, valamint a tolvajlás megtorlását mutatja be. Az általa irányított havadi társadalomnéprajzi kutatás során a joghagyományok összeírását Nagy Ödön végezte el, két fejezetben. A családi élet jogszokásai között az öröklést, a hozományt, az örökbefogadást, a cserét, a ledolgoztatás, a cimborálás és a kalákázás szokásait nevezi meg. A közösségi élet jogszabályai közé pedig a faluképviselőt, a közmunkát, a pásztorfogadást és az adásvételt sorolja (Nagy Ö. 2000). Ugyanitt Nagy Olga és Nagy Ödön ír összefoglalót Havad erkölcsi életéről, érintve benne az egyház fegyelmező szerepét, a közvélemény szerepét, az együttélés szabályait, a hazugság, a lopás és a nemi erkölcs megítélését (Nagy–Nagy 2000).

Most azonban inkább arra szeretnék utalni, hogy a népi kultúra olykor a hivatalos törvénykezésnek is célpontjává vált; pontosabban, a hivatalos törvénykezés teremtette meg, írta elő azokat a kereteket, amelyek között a népi kultúra kibontakozhatott. A feudalizmus évszázadainak törvényei egybehangolták a rendek és rétegek viszonyait és életvitelét, előírták az állami intézmények szerep- és hatáskörét, mentalitásokat és létfeltételeket (biztonságot és kiszolgáltatottságot) állandósítottak. Szent István dekrétumai előírták a vasárnapi munkatiltalmat és templomlátogatást, a kántornapi bűjtöt, a pénteki húsfogyasztási tilalmat, a „gyónatlan meghaltak” egyházi szertartás nélküli elhantolását, az istentisztelet idején kötelező fegyelmet, a hitszegés büntetését, a leányrablás, a lopás, a gyűjtogatás büntetését, tiltották a boszorkánykodást, a bűbáj, az ördöngös tudomány, a jövendőmondás használatát. Szent László megerősítette a vasárnapi és ünnepnap templomlátogatás és munkatiltalom, a „húshagyat”, a bűjt kötelező jellegét, megtiltotta a pogány módra való áldozást, előírta a víz- és a vaspróba szabályait, a paráznák és a boszorkányok, az erőszaktevők, a tolvajlók büntetését. Könyves Kálmán további előírást tett a víz- és vaspróbával, a tolvajlással és emberöléssel, a bűbájjal, a kántornapokkal, a hamista-

núskodással, az ünneprontással kapcsolatban, szabályozta a tanúskodást, az eljegyzés és a házasságkötés körülményeit. Első könyvének 57. fejezete mondta ki, hogy „A boszorkányokról pedig, mivelhogy nincsenek, semmi emlékezet ne legyen”. II. András elrendelte Szent István király ünnepének megtartását. Mátyás király uralkodási ideje a törvényhozásban is termékeny időszak volt. 1464-ben megtiltotta a vasárnapi és ünnepnapon vásártartást. II. Ulászló a parasztokat eltiltotta a vadászat és madarászás gyakorlásától, szabályozta a vásárbamenést, a parasztok és a jobbágyok adófizetését (liba- és disznójövedelem). I. Ferdinánd a jobbágyokat egynapos szolgálatra, szántás idején egy ekével végzett egésznapos szántásra, vetés idején egynapos vetésre, szőlőmunka, kaszálás és aratás idején pedig heti kétnapos munkára kényszerítette a földesúr földjén, évente összesen 52 napon át (1548/XXXV–XXXVII), engedélyezte a Szent Mihály napjától kezdődő koresmárlást (1550/XXXVI), szabályozta a jobbágyok bormérését (1553/XII), első alkalommal büntette az istenkáromlást és az átkozódást (1563/XLII). I. Miksa rendelkezett a molnárok, a favágók és a szénégetők adózásáról (1569/VIII–IX), a jobbágyok bortartásáról (1574/XXI), I. Rudolf 1588-ban törvénybe iktatta a Gergely-naptár szerinti időszámítást, 1599-ben az XLV. számú törvény pedig büntetés terhe alatt megtiltotta a régi időszámítás használatát. II. Mátyás rendelkezett az „apáról való testvérek” osztozkodásáról (1618/LXIX), II. Ferdinánd a rablók és a gonosztevők (1622/LXIV), az anya-, gyermek-, feleséggyilkosok, a több feleséget tartók megbüntetéséről (1625/VI), III. Ferdinánd a végrendeleti ügyek világi bíróság előtti intézéséről (1647/XV). I. Lipót törvényt hozott az elhunyt anya utáni öröklésről (1659/XXXVI), az utódok és végrendelet nélkül elhunyt javainak örökléséről (1687/XI), az erdőirtás használatáról (1662/XLIV). Megerősítette az istenkáromlás büntetését (1659/XLII), 1681-ben a szabad vallásgyakorlást (XXV). 1715-ben III. Károly újrafogalmazta a végrendelezés, az egyes esetekben szükséges tanúk számának, az írástudatlanok végrendelezésének szabályait (1715/XXVII), rendelkezett az árvák fölötti gyámkodásról (1715/LXVIII), az elnéptelenedett puszták benépesítéséről (1723/XVIII), a törvénykezésben betartandó ünnepkörök (karácsony, húsvét és pünkösd, valamint aratás és szüret) tartamáról és az ünnepnapokról (vasárnap, keresztjárás) (1723/XXIX), a káromkodás tiltását megerősítette és kiterjesztette Szűz Mária és a szentek emlegetésére is (1723/CX), szabályozta a tékozlók (1723/XLVIII) és az elsőszülöttek helyzetét (1723/L). 1723-ban elrendelte a magánleveleket elfogók, feltartóztatók, elsikkasztók és megsértők büntetését (1723/LIX), a postajáratok biztosítását (1723/CXIV). Gondoskodott a tűzvész megelőzéséről (1723/CIX), a borhamisítás megelőzéséről (1723/CXVIII); 1729-ben szabályozta a vadászatot és a madarászatot (1729/XXII). Mária Terézia rendelkezett a postai levelezésről (1741/XXXI), II. Lipót az ifjúság nevelése és a cenzúra elvei kidolgozására szaktanárságot állított fel (1790–1791/XV). Az 1790–1791/XXVI. sz. törvény a szabad vallásgyakorlást garantálja: ehhez kapcsolódva engedélyezni a szabad iskola-, temetőhasználatot, tiltja a más felekezettel való gúnyolódást, a más felekezet vallásos szertartásain való részvételre kényszerítést, az evangélikusokat az eskütétel végén felmenti a Máriára és a más szentekre való hivatkozás alól, szabályozza a egyes házasságból származó gyermekek vallásválasztását. A XXXI.

törvényben betiltja a szerencsejátékok gyakorlását. I. Ferenc 1792-ben rendelte el, hogy a magyar nyelv „rendes tantárgy legyen” (VII), 1802-ben pedig azt, hogy a „nem nemes népet” összeírják (II), 1807-ben azt, hogy az (úr) „mértékeket egyenlősítsék” (XXII). 1802-ben megerősítette a vadászatra és a madarászásra vonatkozó előírásokat (XXIV). 1827-ben kezdeményezte, hogy az anyakönyvek két példányban készüljenek, s az egyik példány a törvényhatóságok levéltárába kerüljön, de csupán a parókiaián lévő példány meghibásodása után legyen használható (XXIII).

A polgári kor törvényei jelentősen újraszervezték a társadalmi viszonyokat, az életvitelt, a pályamodelleket és a mentalitásokat. Ezekben részben a nemzeti, részben az európai szellemiség érvényesült. Központi helyre került a csatorna- és vasútépítéssel, a polgári adókkal, az államközi kapcsolatokkal, a bankintézményekkel kapcsolatos törvényhozás. V. Ferdinánd idejében hozott törvény előírja, hogy a törvénykezésben, a könyvelésben, az egyházi gyakorlatban, az anyakönyvvezetésben a magyar nyelvet használják (1836/III), 1840-ben a mezei rendőrség (IX), a fuvarosok munkáját (XX), 1844-ben a közmunkát (IX) szabályozza. Fontosságában kiemelkedő az 1868-as, XXXVIII. számú népoktatási törvény. Ez elvben előírja az iskolaállítást szükségességét, a felekezeti iskolaállítást lehetőségeit, minden 6 és 12/15 év közötti gyerek nyilvános (nép- vagy polgári) iskolába járási kötelezettségét, ahol meghatározott idő- és tanosztályi keretben előírt tantárgyakkal kell megismerkednie; a tandíjfizetést és a -mentességet. A tananyagban szerepelt az olvasás, az írás, a számolás és a mértékek használatának elsajátítása, szerepeltek továbbá hit-, erkölcs-, nyelv-, természet-, földrajz- és konkrét környezet-, mezőgazdaságtani, történelmi ismeretek, a polgári jogok és kötelezettségek alapismerete, az éneklés és a test gyakorlása. Ezt egészítette ki a középiskolákra (1883/XXX), majd a kisdedővókra (1891/XV) vonatkozó törvény. Az 1908/XLVI. számú törvény kimondta az elemi népoktatás ingyenes voltát.

Szintén 1868-ban az LIII. számú törvény a „törvényesen bevett keresztyén vallásfelekezetek viszonzásáról” rendelkezett: a vallásfelekezetek egyenjogúságáról, a vegyesházasság megkötéséről, az áttérés körülményeiről, a felekezeti vegyesházasságokból vagy az áttért szülőktől származó utódok, valamint a törvénytelenül született és a lelenc gyerekek valláskövetéséről, a különleges helyzetekben (kaszárnya, kórház) való vallásgyakorlásról, a temetőhasználati jogról.

1872-ben újabb törvény született a vadászati jogról és tilalomról, a vadak által okozott kár térítéséről (VI, 1883/XX). 1874-ben a VIII. számú törvény rendelkezett a hossz-, úr-, súly-, és erőmértékegységek egységesítéséről, a XVIII. pedig a vasúti balesetek felelősségéről (később: 1907/V), a XXIII. a nők nagykorúságáról (24. életév).

Az általános postaegyesület Bernben alakult meg 1874-ben. A különböző kontinenseket képviselő országok postaképviselője 1878-ban Párizsban írta alá azt az egyezséget, amely a postai küldemények nemzetközi forgalmazását garantálta (1879/XIV, később: 1908/XLV).

Az 1894/V. számú telepítési törvény a lakosság belső migrációját, új települések alapítását, egyes régiók fölös munkaerejének kanalizálását, földjeinek rehabilitálását tette lehetővé. Ugyanebben az időben követték azok a törvények, amelyek a

házasságkötés körülményeit (1894/XXXI), a gyermekek vallását (1894/XXXII), az állami anyakönyvvezetést (1894/XXXIII, 1904/XXXVI), a vallás szabad gyakorlását (1895/XLIII), az állatorvosi szolgáltatás állami keretbe helyezését (1900/XVII), a kivándorlás (1903/IV, 1909/II) szabályozták.

Azt látjuk tehát, hogy a mesteremberek, az iparosok, a kereskedők kötelezettségeit törvények egységesítették. Ugyanígy törvények rendelkeztek a földesúrral, a várossal, az állammal szembeni adófizetési és ingyenmunka kötelezettségről. Gyakorlatok voltak azok a törvények, amelyek a családi kapcsolatokat (szülő–gyermek, házastárs közötti örökösödés) szabályozták. Az oktatási törvény mindenki számára hozzáférhetővé majd kötelezővé tette azt az intézményt, amely a tudás, a gondolkodás, a viselkedés alapelveit újrafogalmazta. A magyar joggyakorlat egyik látványos változása a finnugor korból származó, a bíraskodáshoz és a beiktatáshoz kapcsolódó eskümondás visszaszorulásában érzékelhető. „Az elemek, állatok kultikus tiszteletét tükrözik a különféle *eskü*-k, amelyeknek pogány kori szerződés-kötések, vitás kérdések eldöntése alkalmával rendkívül fontos szerepe volt, és nagyszabású vallásos szertartások keretében mentek végbe” (Kovács 1964: 95). Az eskütétel a Hunyadi korig általánosan érvényben volt (Kovács 1964: 119–120). Az ezután, s különösen a városi joggyakorlat az esküből eliminálta a természeti elemekre (föld, tűz) való hivatkozást, az önátok motívumát, s az evangéliumra, az istenre és a szentekre való hivatkozás mellett a királyra, a szent koronára esket (Kovács 1964: 125–126).

A 20. század radikális változásokat hozott, amelyek a népi kultúra kontextusát formálták át. Ilyen, a kisebbségi státust megalapozó törvények a magyar 1921/XXXIII. (a trianoni szerződés becikkelyezése), az 1923. március 29-i és 1938. február 27-i román alkotmány, az 1921-es földreform, az 1928. február 25-i román anyakönyvvezetési törvény (román keresztnévadás), az 1936. március 27-én keltezett közigazgatási törvény (az állami nyelv kötelező használata a postai küldeményekben, a kereskedelemben), az 1945-ös 261. számú és a 91., 187. számú törvények a szülőföldjüket ideiglenesen elhagyók állampolgárságának visszavonásával kapcsolatban, vagyonának és ezen belül földjének elkobzásával kapcsolatban, az 1948-as államosítási rendelkezés (1948/119-es törvény), az 1962-es kollektivizálás. A 20. század törvényei részben az életkörülmények alapjául szolgáló magántulajdont, valamint a kommunikáció körülményeit (nyelvhasználat, cenzúra, vendégfogadás) szabályozták. A magántulajdon megszüntetése miatt megnőtt a pályaválasztás érdekében történő iskolabajjárás, az állami vállalatokban való elhelyezkedés, s ilyen körülmények között az egyéni életpálya alakítása, a kapcsolattartás, az életkörülmények az érvényes törvények által szabályozott jogi keretbe kényszerültek. (Az 1988/770. számú, „abortusztörvényként” ismert kormányrendelet, az 1982/2-es, az állattenyésztést és az állatoknak a lakosság táplálására való felhasználását szabályozó törvény, az 1983/94-es rendelet az állatvágásról, a Nagy Nemzetgyűlés 1984. július 2/2. számú határozata a lakosság „tudományos” racionális táplálkozásáról, az 1974/58-as törvény a területek és a települések szisztematizálásáról, 1983/98-as számú kormányrendelet a sokszorosításról és az írógéphasználatról, az 1976/68-as kormányrendelet a lakhelyváltoztatás korlátozásáról, az 1981/22-es törvény a közal-

kalmazottak röghözkötéséről, az ötéves tervezési ritmusokat szabályozó 1971/10-es törvény, 1977/29-es törvény az „elvtárs” megszólítás használatáról).

Az állami törvények mellett ki kell térnünk a különböző helyi hatósági törvényekre is.

1523–1797 között közel másfélszáz statútum lépett fel a vallásos tartalmú nyelvi agresszió (istenkároklás, átkozódás, esküdözés, szitkozódás) ellen.⁶¹

A megyei és helyi hatáskörbe tartozó intézményeket az 1894. évi XII. törvény-cikk újította fel (Csoma 1993: 192). 1769-ben megjelent az erdőrendtartás, 1791-ben az első magyar erdőtörvény (Petercsák 2001: 213–214). A rendelkezést futótűzként követték a helyi rendelkezések (Tagányi 1896–1908). Az 1888. évi XIX. számú törvénycikkely, a halászati törvény előírásai „évszázados távlatra megsabták [...] a halászkodás legális és illegális formájának elkülönülését” (Szilágyi 2001: 134). A halászcéhek iratai a központi intézkedéseket érvényesítették a tagok jogainak és kötelezettségeinek előírásaiban (Szilágyi 2001: 130–133).

A székely falutörvények ismeretében Imreh István teszi szóvá azt, hogy az éjszakai pihenés, nyugalom biztosítása a törvénykezés visszatérő témája (Imreh 1983: 91–93). Dömötör Tekla figyelmeztet arra, hogy az éjszakai csendháborítás miatt a hatóságoknak is döntést kellett hozniuk. Kézdivásárhelyről, 1753-ból származik a következő rendelkezés: „Sok inconvenientiak esvén ennek előtte a Filep Jakab napra viradolag felvonni szokott zöld ág miatt, annak eltávoztatásáért concludáltatott még in Anno 1753, hogy városunkban zöld ággal felverettetése senkinek meg nem engedetik.” (Kolosvári–Óvári 1885: 117.)

Az éjszakai dorbézolás tiltása további éjszakákra is kiterjedt. Kolozsváron 1578-ban az éjszakai lakodalomtartást, a céhes mulatozásokat, a szánkózást és minden egyéb „mód nélkül való járást” a pénzbüntetés terhe alá helyezik. Ugyanitt 1589-ben az éjjeli farsangolást és a szánkózást tiltják be: „Az my az Eyely farsangolast es Zankazast Nezy Niölcz ora vtan tilalmas legien”. Csíkközváson az 1600-as években hozták az alábbi rendeletet: „Szent János estin való virrasztáson (való táncolás) semmiképpen meg nem engedtetik (sub poena flor. 1) (:éppen éjfélig, annál inkább hajnalig vagy virradatig, hanem késő vacsora ideig, mikor ember le szokott nyugonni ágyába, az is tisztességesen; egyébaránt a büntetése flor. 1.)” (Imreh 1983: 289).

Hosszú időszak után bukkanunk hasonló tiltásra. Vaslui (Vászló) város 2013-ban a lakodalmi szertartás tréfás epizódját tiltotta be, a menyasszonylopást. A 1991/61-es törvényre hivatkozva 1000 lejés büntetést helyezett kilátásba, amennyiben az ellopott menyasszony a szöktetőivel a tömbházak között hangoskodik.⁶²

Az EU-s normák szintén több hagyományt felszámoltak. Az otthoni ravatalozás egyelőre nem tiltott; de a speciális – hőmérsékletszabályozással és vízvezetékkel ellátott – ravatalozóhely használata már ajánlott. Emellett kötelező lesz a részívárgásmentes anyagból készült koporsó, a nedvszívó matrac, a lebomboló öltözék (102/2014).

61 Az adatokat közléteszi Czigány 1992.

62 Forrás: <http://eletmod.transindex.ro/?hir=18275> (letöltés: 2013. február 28.).

L. Juhász Ilona tanulmányban foglalta össze azt a hajdúböszörményi önkormányzati rendelkezést, amely 147/1994./VIII.25./Önk. szám alatt előírta a helyi temető egy, hagyományos – csónakos – fejfákat tartalmazó parcellájának védelmét. Ezt követően 1998-ban készült el az a szabályzat, amely a szóban forgó temetőrészbe történő temetkezést szabványosította, előírva a sírgödör, a sírhant méreteit, a sírjel méreteit, anyagát, színét, díszítményeit (Szekeres 1998: 31, *idézi* Juhász 2011). A rendelkezés megtiltja az előírttól eltérő formájú, méretű és színű sírjelek állítását, a sírjel kiegészítőkkel (esővető, tábla, fénykép, kerítés, koszorú, ülőalkalmatosság) való ellátását. A temetőben tapasztalt „törvénytértést” látva a szerző felteszi a kérdést: lehet-e rendeletekkel szabályozni a temetkezést?

Hasonló helyzet állt elő a máramarosi Szaplonca (Săpânța) 1935-től datált „vidám temetőjében”. A tréfás sírfeliratok miatt egyedülálló temető a romániai műemlékjegyzékben, valamint az UNESCO örökséglistáján szerepel. 2013-ban – feljelentéseket követően – bizottság szállt ki a helyszínre, elmarasztalva a helyi tanácsot, az egyházat és a lakosságot, amiért sírfeliratokat újítanak fel és restaurálnak. A javaslat két pontja: a felújítást csupán szakavatott személyek végezhetik, valamint a temetőt le kell zárni, s a további szükségletre új temetőt kell nyitni. A falu fellázadt a kegyelshely lezárása, muzealizálása miatt; követelve, hogy a családok helyi mesterekkel végeztethessék a sírjelek felújítását, aktualizálását, valamint azt, hogy az elhunyt családtagokat a család korábbi halottjai mellé temethessék. A falu véleményét osztotta a polgármester és a lelkész is.⁶³

A törvények rendre áthatották az egyén életpályáját. Születésétől kezdve haláláig szabályozták a családon és közvetlen szociális környezetén belüli státusát, kapcsolatait, valamint a felnőtt személy munkavégzését és véleménynyilvánítását, halála után pedig az utóéletét. A törvények különösen az átmeneti rítusok keretében fejtették ki hatásukat. A jogszabályok normatív jellege egy állam polgárai, a társadalom egy rétegére, egy régió lakossága számára volt érvényes. A jogszabályok (törvények) gyakran megváltoztak (módosultak, visszavonták őket), s ilyenképpen élete során egy egyénnek egy bizonyos helyzetben eltérő módon kellett viselkednie. A jogszabályok mellett az egyén életét a közösségében érvényben lévő szokásjog irányította.

A törvények rendre beleépültek a mindennapi életbe, mind az individuum, mind a társadalom életvilágát és mentalitását szabályozták. Folyamatosan napirenden tartották a korhoz kötött igazságosság, a törvény- és a jogszerűség elvét. Ezek az előírt értékek jelentősen korlátozták a hagyományok érvényesíthetőségét. A törvények mindenki számára kötelezővé tettek normákat, viszonyulás- és cselekvésformákat, azaz a törvények a populáris kultúra részévé váltak.

63 Forrás: <http://ro.stiri.yahoo.com/cimitirul-vesel-%C3%AEn-pericol-crucile-dispar-din-cimitir-112030134.html>. 2013.szeptember 4 (letöltés: .2013. szeptember 9.); <http://www.ifz.ro/sapanteni-cer-autoritatilor-respect-pentru-cimitirul-vesel/html>. 2013. szeptember 16. (letöltés: 2017. szeptember 1.).

Következtetések

A konferencia a patrimonizációnak az elmúlt években kibontakozó és pontosan nem prognosztizálható következményeket hozó folyamatára való reflektálásra ösztönzött. Erre az ösztönzésre tekintettük át azokat a hatásokat, amelyek különböző intézmények részéről érték a népi kultúrát. Ez – az inkább szempontokat kínáló, az alap kutatások elvégzésének szükségességét jelző – áttekintés azt bizonyította, hogy a népi kultúra évszázadokon keresztül, folyamatosan bele volt ágyazva a magyar kultúra és társadalom kontextusába. Ezért a társadalom egészét érintő törvénykezés, az iskola, az egyház reformjai, a média minden formája természetes módon érintette a népi kultúrát is. E hatások eredményeképpen a népi kultúra (s ezen belül a kultúra reprezentálása, gyakorlása, megítélése) folyamatosan változott: egy-egy elemét elhagyta, vagy épp ellenkezőleg, átmentette, s ugyanilyen folyamatosan integrálni próbálta az új hatásokat, akár beépítve azokat a hagyományok közé, akár azok mellé. Ez az átvétel megsokszorozta a párhuzamos különidejűségek számát, eseteit.

A konferencia kérdésfelvetése szempontjából további alapvető kérdés az, hogy az évszázadok során hogyan alakult a külső hatások által megérintett, olykor erőszakosan reformált népi kultúra, miért és hogyan alakultak a népi kultúra elemeit integráló vagy kizáró kultúrák, az integráló-rehabilitáló és marginalizáló stratégiák és mentalitások, és hogyan alakult a népi kultúrára reflektáló diskurzus, a népi kultúra reprezentációjának története. A népi (populáris) kultúra hol mint nemzeti, réteg-, csoportkultúra, hol mint ellenkultúra szívósan továbbélt, újratermelődött. Minthogy minden intézmény (törvény, adminisztráció, orvoslás-, életmód-, oktatás- és neveléstudomány, egyház, média) kénytelen (volt) számolni vele, rendre vagy párhuzamosan ugyanaz a kultúra hol pozitív, hol negatív előítéletek áldozatául esett.⁶⁴

Az intézményesített, hivatalos kultúrák a maguk részéről folyamatosan, megújuló hullámokban figyeltek a népi kultúrára. Ez az érdeklődés általában szelektívnek bizonyult, s hol a népi kultúra egyes területeinek támogatásában, hol türelmes vagy türelmetlen reformáló, akkulturációs kísérletekben nyilvánult meg. A törvénykezés a közelmúltig, a patrimonizációs mozgalmat szabályozó intézkedésekig alig számolt a népi kultúra sajátosságával. A népköltészet értékeinek felfedezése óta az oktatás népszerűsíti a népi kultúra értékeit. Ugyanakkor azonban az elmúlt száz évben újabb és újabb akkulturációs programokat hirdetett meg (tudományos, materialista gondolkodás, a műszaki-orvosi ismeretek népszerűsítése, a szájhagyomány, a hagyományos mentalitás elmarasztalása, egy globálisan érvényes tudáskészlet népszerűsítése a lokális tudással szemben). Miközben a díszítőművészetet bevonzotta a templomokba, az egyház ellenszenvvel viszonyult a hagyományos mentalitáshoz, egyes szokáselemekhez, hivatásának érezte ezek felszámolását. A média a maga rendjén szintén ambivalensen nyilatkozott a hagyományokról. Olyan további intézményes gyakorlatok, mint a humán- és állatgyógyítás, az adminisztráció, tágabban

64 A népi kultúrájáról híressé vált Torockó reprezentációjának mint a társadalmi imaginárius történetek elemzése: Keszeg A. 2015.

az ügyintézés (magántulajdon gondozása, nyilvántartása, az anyakönyvezés), a társadalomszervezés, a közlekedés stb. nem számolt a népi hagyományok meglétével. A népi kultúrát ért legintenzívebb akkulturációs hatást a reformáció, a boszorkányüldözés, az államosítás, a kollektivizálás, a munkaerőmigráció fejtette ki. A hagyományokkal kapcsolatosan egyedül az etnológiának sikerült előítélet-, szelekciómentes érdeklődést és beszédmódot kidolgoznia. Sajnálatos viszont az, hogy az etnológia szemléletét az említett intézmények egyike sem vette át. S különösen szembetűnő az, ahogyan a napjainkban kibontakozó revitalizációs mozgalom figyelmen kívül hagyja a szaktudomány megállapításait.

A bevezetőben kitértünk az európai etnológia megállapítására, miszerint a középkor végén a társadalmi elit kivonult a népi kultúrából. Úgy tűnik, a patrimonizáció szemléletének és gyakorlatának kiépülése óta beszélünk kell a fordított folyamatról: az elit – de általában minden olyan társadalmi réteg és csoport, amely ettől a hagyományos világtól távol élt – elkezdett visszavonulni a felszámolódott népi kultúrába. Vagy úgy, hogy a kultúra elemeit beépíti a maga mindennapi életébe, környezetébe, vagy úgy, hogy alkalmilag látogatja a népi világot vagy annak organizált megjelenítését (múzeum, fesztivál, médiarítus), vagy pedig úgy, hogy folyamatosan, közletről követi azt, ahogyan mások újrahaznosítják a népi kultúra elemeit.

Szakirodalom

Adorno, Theodor W.

2003 A félműveltség elmélete. In: Wessely Anna (szerk.): *A kultúra szociológiája*. Osiris Kiadó, Budapest, 96–113. (Eredeti kiadás: 1972)

Ambrus Judit (s.a.r.)

2008 András Erzszi Erdei: *Kedvemre való, hogy meséljek*. (Emberek és kontextusok, 1.) Mentor Könyvkiadó, Marosvásárhely.

Babelon, Jean-Pierre – Chastel, André

1994 *La notion de patrimoine*. Liana Levi, Paris.

Bahtyin, Mihail Mihajlovics

1982 *Francois Rabelais művészete, a középkor és a reneszánsz népi kultúrája*. Európa, Budapest. (Eredeti kiadás: 1941.)

Bajkó Árpád (s.a.r.)

2010 Kiss Dániel: *Minden gyümölcse életemnek...* (Emberek és kontextusok, 5.) Mentor Könyvkiadó, Marosvásárhely.

Balázs Géza

2006–2007 Az sms-folklór – a minimálfolklór nyelvi képe I–II. *Magyar Nyelvőr* 130. (4) 439–456; 131. (1) 48–63.

2011 *Sms-nyelv és -folklór*. Magyar Szemiotikai Társaság, Budapest.

Barbier, Frédéric – Lavenir, Catherine Bertho

2004 *A média története*. Osiris Kiadó, Budapest. (Eredeti kiadás: 1996.)

Bartha Elek

1995 *Halotti búcsúztatók a dél-gömöri falvak folklórájában*. I. Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszék, Debrecen.

Bárth Dániel

2005 *Esküvő, keresztelő, avatás. Egyház és népi kultúra a kora újkori Magyarországon*. MTA-ELTE Folklór Szövegelemzési Kutatócsoportja, Budapest.

2013 Alsópapság és népi kultúra. Kutatási irányok, modellek és megközelítési lehetőségek. In: Uő (szerk.): *Alsópapság, lokális társadalom és népi kultúra*. ELTE BTK Folklore Tanszék, Budapest, 9–42.

2016 *A zombori ördögűző. Egy 18. századi ferences mentalitása*. Balassi Kiadó, Budapest.

Bausinger, Hermann

1983 A folklorizmus fogalmához. *Ethnographia* 94. (3) 434–440.

1995 *Népi kultúra a technika korszakában*. Osiris–Századvég, Budapest. (Eredeti kiadás: 1986.)

Berényi Dénes

2008 Tudomány az emberiség szolgálatában. *Debreceni Szemle* XVI. (2) 147–161

Bíró Zoltán

1987 Egy új szempont esélyei. In: Bíró Zoltán – Gagy József – Péntek János (szerk.): *Néphagyományok új környezetben. Tanulmányok a folklorizmus köréből*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 26–48.

Bíró Zoltán – Gagy József – Péntek János (szerk.)

1987 *Néphagyományok új környezetben. Tanulmányok a folklorizmus köréből*. Kriterion, Könyvkiadó, Bukarest.

Blos-Jáni Melinda

2014 Home Movies as Everyday Media- and Family Histories. From Amateur Photography to Filmmaking – from Celluloid to Video. In: Keszeg Vilmos (red.): *À qui appartient la tradition? / Who owns the Tradition? Actes du colloque / The Acts of the Symposium À qui appartient la tradition? À quoi sert-elle? La tradition entre culture, utilisateur et entrepreneur / Who owns the tradition? What is its purpose? Tradition between culture, user and contractor*. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Cluj-Napoca, 136–145.

2015 *A családi filmezés genealógiája. Erdélyi amatőr médiagyakorlatok a fotózástól az új mozgóképfajtákig*. (Emberek és kontextusok, 13.) Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár.

Bodor Ferenc (szerk.)

1981 *Nomád nemzedék. Ifjúság és népművészet Magyarországon 1970–1980. Nomadic Generation. Youth and folk art in Hungary 1970–1980.* Népművelési Intézet, Budapest.

Bourdieu, Pierre

1993a Effets de lieu. In: Uó (dir.): *La Misère du monde.* Edition du Seuil, Paris, 249–262.

1993b Les contradictions de l'héritage In: Uó (dir.): *La Misère du monde.* Édition du Seuil, Paris, 1091–1103

Budai Pál

2005 *A' Köznép babonái és Balvélekedései ellen való Prédikáziók. Nagybajom 1811–1824.* Sajtó alá rendezte Szacsvey Éva és Szalánszki Edit. L'Harmattan – PTE Néprajz–Kulturális Antropológia Tanszék, Budapest.

Burke, Peter

1991 *Népi kultúra a kora újkori Európában.* Századvég–Hajnal István Kör, Budapest. (Eredeti kiadás: 1978.)

Burszta, Wojciech – Pomiecinski, Adam

2012 E-folklor. *Kultura popularna* 33. (3) 4–6.

Buzinkay Géza

2016 *A magyar sajtó és újságírás története a kezdetektől a rendszerváltásig.* Wolters Kluwer, Budapest.

Champagne, Patrick

1993 La vision médiatique. In: Bourdieu, Pierre (dir.): *La Misère du monde.* Edition du Seuil, Paris, 95–123.

Culianu, Ioan Petru

1994 *Eros și magie în Renașterea 1484.* Nemira, București. (Eredeti kiadás: 1984.)

Császi Lajos

2002 *A média rítusai. A kommunikáció neodurkheimi elmélete.* Osiris – MTA-ELTE Kommunikációelméleti Kutatócsoport, Budapest.

Csoma Zsigmond

1993 A székykeresztúri (Cristuru Secuiesc) hegyközség társadalma és élete a XX. század elején (1905–1921). *Néprajzi Látóhatár* II. (3) 189–202.

Czigány László

1992 *Káromkodások a XVIII–XIX. századi Zala megyében.* ELTE Magyar Nyelvtörténeti és Nyelvjárási Tanszéke – MTA Nyelvtudományi Intézete, Budapest.

Deák Ferenc

1999 „Bármit mondanak... mutasson a látszat.” Egy deviáns gyászjelentő és egy deviáns élet Felsőcsernátonban. In: Borbély Éva – Czégényi Dóra (szerk.): *Változó társadalom*. (Kriza Könyvek, 1.) Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 176–180.

Demény Piroska

1999 *Aranyosszék népzeneje*. Néprajzi Múzeum, Budapest.

Dersi Tamás – Szántó Tibor

1973 *A magyar sajtó képeskönyve*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest.

Domokos Mariann

2005 Népi írásbeliség a technika korszakában, avagy az sms mint folklórszöveg. In: Gulyás Judit – Tóth Arnold (szerk.): *Mindenes Gyűjtemény II. Tanulmányok Küllős Imola 60. születésnapjára*. (Artes Populares, 22.) ELTE Folklore Tan-
szék, Budapest, 289–312.

Dömötör Tekla

1981 *A magyar nép hiedelemvilága*. Corvina Kiadó, Budapest.

Erdei Ferenc

[1940] *Magyar falu*. Athenaeum, Budapest.

Égető Melinda (összeáll., bev.)

1985 *Szőlőhegyi szabályzatok és hegyközségi törvények a 17–19. századból*.
L'Harmattan Kiadó, Budapest.

Faragó József

1977 A bihari balladagyűjtő pályázat. In: Uő: *Balladák földjén. Válogatott tanulmányok, cikkek*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 121–124.

Faragó József – Fábíán Imre (közzéteszi)

1982 *Bihari gyermekmondókák*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.

Gáborján Alice

1991 Magyar bőr- és lábbelikészítés. In: Domonkos Ottó (főszerk.): *Magyar Néprajz. III. Kézművesség*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 282–308.

Gerbner, George

2002 *A média rejtett üzenete. Válogatott tanulmányok*. Osiris Kiadó – MTA – ELTE, Budapest. (Eredeti kiadás 1969.)

Gulyás Judit – Landgraf Ildikó – Benedek Katalin – Tátrai Zsuzsanna – Magyar Zoltán

2011 A magyar folklorisztika tudománytörténete. In: Paládi-Kovács Attila (szerk.): *Magyar Néprajz I. 1. Táj, nép, történelem*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 127–212.

Habermas, Jürgen

1993 A metafizika utáni gondolkodás motívumai. In: Habermas, Jürgen – Lyotard, Jean-François – Rorty, Richard: *A posztmodern állapot*. Századvég, Budapest, 179–212.

Hine, Christine

2000 *Virtual ethnography*. Sage Publications, London.

Hobsbawm, Eric – Ranger, Terence (eds.)

1983 *The Invention of Tradition*. Cambridge University Press, Cambridge–New York–New Rochelle.

Hofer Tamás

2009 Népi kultúra, populáris kultúra. Fogalomtörténeti megjegyzések In: Uó: *Antropológia és/vagy néprajz. Tanulmányok két kutatási terület vitatott határvidékéről*. MTA Néprajzi Kutatóintézete – PTE Néprajz–Kulturális Antropológia Tanszék – L’Harmattan, Budapest–Pécs, 207–222.

Husserl, Edmund

1998 *Az európai tudományok válsága I*. Atlantisz Könyvkiadó, Budapest.

Ilyés Sándor

2013 *Kolozsvári munkásklubok az 1950–1960-as években*. Kriza János Néprajzi Társaság – Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Kolozsvár

Imreh István

1983 *A törvényhozó székely falu*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.

Jakab Albert Zsolt – Keszeg Vilmos (szerk)

2007 *Csoportok és kultúrák. Tanulmányok szubkultúrákról*. (Kriza Könyvek, 29.) BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék–Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár.

Juhász Ilona, L.

2011 „Kopjafa” versus hagyományos fejfa. In: Uó: *Rítusok, jelek, szimbólumok. Tanulmányok az összehasonlító folklorisztika köréből*. Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja–Komárom, 189–214. (Első közlés: 2007.)

Karády Viktor

2001 Elitképzés, elitkiválasztás, elitlegitimáció. (A középiskola társadalmi funkcióinak alakulása Magyarországon 1948 előtt.) In: Sasfi Csaba (szerk.): *Írástörténet – szakszerűsödés. A Hajnal István Kör velemi konferenciája. 1992. szeptember 10–12. Szombathely, 105–120*. (A Hajnal István Kör és a vas Megyei Levéltár kiadványa. Rendi Társadalom – Polgári Társadalom, 6.) Hajnal István Kör – Vas Megyei Levéltár, Szombathely, 105–118.

Kaschuba, Wolfgang

2004 *Bevezetés az európai etnológiába*. Csokonai Kiadó, Debrecen. (Eredeti kiadás: 1994.)

Keszeg Anna

2015 *A holdbéli völgy képzelete*. (Letöltés, 2.) Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár.

Keszeg Vilmos

1999 Századeleji gyászjelentő lapok. In: Uő (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 7. Írás, írott kultúra, folklór*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 95–110.

2005 Az etnográfiai leírás mint olvasmány a helyi társadalomban. In: Szemerkenyi Ágnes (szerk.): *Folklór és irodalom*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 315–340.

2007 A zöldág-állítás egy funkciója: belépni az emlékezetbe. In: Pócs Éva (szerk.): *Maszk, átváltozás, beavatás. Vallásetnológiai fogalmak tudományos megközelítésben*. (Tanulmányok a transzcendensről, V.) Balassi Kiadó, Budapest, 153–187.

2008a *Alfabetizáció, írásszokások, populáris írásbeliség. Egyetemi jegyzet*. (Néprajzi Egyetemi Jegyzetek, 3.) KJNT–BBTE, Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár.

2008b XX. századi néptanítók élettörténete. In: Ozsváth Imola (szerk.): *Néptanítók. Életpályák és élettörténetek*. Scientia Kiadó, Kolozsvár, 11–34.

2012 Borbély Sándor aranyosszéki folklórgyűjtése a 19. század végén. In: György V. Imola – Keszeg Vilmos – Tekei Erika (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 20. A néprajztudomány története. Intézmények, kutatók, kutatások*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 205–228.

2013 „Nyílttér” a 19. századi tordai hírlapirodalomban. A hírlapok reklámszövegeinek autobiografikus funkciói. In: Tőkés Gyöngyvér – Sántha Ágnes (szerk.): *Új média, médiakonvergencia, kulturális változások*. Scientia Kiadó, Kolozsvár, 15–44.

2014a Tradition, patrimoine, société, mémoire. In: Uő: (red.): *À qui appartient la tradition? / Who owns the Tradition? Actes du colloque / The Acts of the Symposium À qui appartient la tradition? À quoi sert-elle? La tradition entre culture, utilisateur et entrepreneur / Who owns the tradition? What is its purpose? Tradition between culture, user and contractor*. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Cluj-Napoca, 7–15.

2014b A mindennapi élet mint a tudomány kontextusa. In: Bódi Jenő – Maksa Gyula – Szijártó Zsolt (szerk.): *A mindennapi élet mint téma & mint keret*. Gondolat Kiadó – PTE Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék, Budapest–Pécs, 61–74.

2015 Ajánló sorok. In: Uő: (szerk.): *Nagy Ödön szórványlelkész és néprajzkutató*. Exit Kiadó, Kolozsvár, 7–11.

2016 Populáris kultúrák a 19–20. században. In: Kálai Sándor (szerk.): *Médiakultúra Közép-Kelet-Európában*. (Letöltés, 4.) Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 53–90.

Keszeg Vilmos (red.)

2014 *À qui appartient la tradition? / Who owns the Tradition? Actes du colloque/ The Acts of the Symposium À qui appartient la tradition? À quoi sert-elle? La tradition entre culture, utilisateur et entrepreneur / Who owns the tradition? What is its purpose? Tradition between culture, user and contractor.* Erdélyi Múzeum-Egyesület, Cluj-Napoca.

Keszeg Vilmos – Becze Márta

2001 Előszó. In: Nagy Ödön – Hermán János – Nyitrai Mózes: *Palástban. Lelkészek szórványban.* Kiadásra előkészítette Keszeg Vilmos. Mentor Könyvkiadó, Marosvásárhely, 5–26.

Kolosvári Sándor – Óvári Kelemen

1885 *A magyar törvényhatóságok jogszabályainak gyűjteménye I. Az erdélyi törvényhatóságok szabályai.* Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.

Kolossváry Szabolcsné

1975 *A magyar erdőgazdálkodás történelmi fejlődése.* In: Uő (szerk.): *Az erdőgazdálkodás története Magyarországon.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 15–79.

Kósa László

2001 *A magyar néprajz tudománytörténete.* Osiris, Budapest.

Kovács Ferenc

1964 *A magyar jogi terminológia kialakulása.* Akadémiai Kiadó, Budapest.

Kozinets, Robert V.

2010 *Netnography. Doing Ethnographic Research Online.* Sage Publications, Los Angeles.

Könczei Ádám – Könczei Csongor

2004 *Táncház. Írások az erdélyi táncház vonzasköréből.* (Kriza Könyvek, 24.) Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár.

Kriza János

2013 *Vadrózsák. Erdélyi néphagyományok. Második kötet.* Kriza János és gyűjtői körének szétszórt hagyatékát összegyűjtötte, szerkesztette, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel közléteszi Olosz Katalin. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár.

Kriza Ildikó

1982 *A legendaballada. Epikai-lírai alkotások az irodalom és a folklór határán.* Akadémiai Kiadó, Budapest.

Kui Nóra-Melinda

2017 *A 20. század egy szilágypaniti asszony autobiografikus történeteiben.* Szakdolgozat. BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Intézet, Kolozsvár.

Luka Zsuzsánna

2010 *A vargyasi Daniel család gyászjelentő-gyűjteményének vizsgálata.* Mesteri szakdolgozat. BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék, Kolozsvár.

Marót Károly

1945 Survival és Revival. *Ethnographia* LVI. (1–4) 1–9.

Mester Tibor

2014 Az archiválás újfajta lehetőségei. A közösségi archívumok szerepe a kultúrákutásban. In: Bódi Jenő – Maksza Gyula – Szijártó Zsolt (szerk.): *Újratöltve. Médiakutatásd és mindennapi élet*. Gondolat – PTE Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék, Budapest–Pécs, 185–199.

Miller, Daniel – Slater, Don

2000 *The Internet. An ethnographic approach*. Berg, Oxford.

Miskolczi Ambrus (szerk.)

2016 *Felvilágosodás és babonáság. Erdélyi néphiedelem-gyűjtés 1789–90-ben*. L'Harmattan – Könyvpont – PTE Néprajz-Kulturális Antropológia Tanszék, Budapest.

Mód László – Simon András

2002 *A hajtástól az újborig. A szőlő és bor ünnepei Lendva-vidéken*. Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, Lendva.

Muchembled, Robert (red.)

1997 *Magia și vrăjitoria în Europa din Evul Mediu pînă astăzi*. Humanitas, București (Eredeti kiadás: 1994.)

Nagy Dezső

1987 *Magyar munkásfolklor*. Gondolat, Budapest.

Nagy Janka Teodóra

1998 *Jogi néphagyományok két gömöri faluban*. KLTE, Debrecen.

2012 *Népi jogélet a Dél-Alföldön egy jogtörténeti és történeti forrás tükrében (1781–1821)*. PTE IGYK, Szekszárd.

Nagy József, R

2010 *Boldog téglafalak között*. Miskolci Galéria, Miskolc.

Nagy Olga

1989 *A törvény szorításában. Paraszti értékrend és magatartásformák*. Gondolat, Budapest.

Nagy Olga – Nagy Ödön

2000 Havad erkölcsi élete. In: Nagy Olga (szerk.): *Változó népi kultúra. Társadalomnéprajzi vizsgálat Havadon*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest–Kolozsvár, 387–410.

Nagy Ödön

1992 Temetési szokások a Maros megyei református gyülekezetekben. *Néprajzi Látóhatár* I. (3–4) 53–63.

2000 Népi joghagyományok. In: Nagy Olga (szerk.): *Változó népi kultúra. Társadalomnéprajzi vizsgálat Havadon*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest–Kolozsvár, 343–386.

Naumann, Hans

1922 *Grundzüge der deutschen Volkskunde*. Verlag von Quelle & Meyer, Leipzig.

Niedermüller Péter

1990 Adatok a magyar folklór szövegbázisának megkonstruálásához a XIX. században. *Ethnographia* CI. (1) 96–104.

1994 Paradigmák és esélyek. *Replika*. (13–14) 89–129.

Ozsváth Imola (s.a.r.)

2012 Nagy Julianna: *Miért nem lehettem költő? Egy mezőségi parasztasszony narratívumai*. (Emberek és kontextusok, 7.) Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár.

Ozsváth Imola (szerk.)

2008 *Néptanítók. Életpályák és élettörténetek*. Scientia Kiadó, Kolozsvár.

2009 *Lámpások voltunk. Udvarhelyi pedagógusok élettörténete*. (Emberek és kontextusok, 3.) Mentor Könyvkiadó, Marosvásárhely.

Paládi-Kovács Attila

1993 *A magyarországi állattartó kultúra korszakai*. MTA Néprajzi Kutatóintézet, Budapest.

2011 A magyar etnográfia tudománytörténete. In: Uő (főszerk.): *Magyar Néprajz I. 1. Táj, nép, történelem*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 39–126.

Petercsák Tivadar

2001 Erdőgazdálkodás. In: Paládi-Kovács Attila (főszerk.): *Magyar Néprajz II. Gazdálkodás*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 208–239.

Pléh Csaba

2001 A kognitív architektúra módosulásai és a mai informáciotechnológia. In: Nyíri Kristóf (szerk.): *Mobil információs társadalom. Tanulmányok*. MTA Filozófiai Intézete, Budapest, 63–74.

Poirrier, Philippe – Vadelorg, Loïc (dir.)

2003 *Pour une histoire des politiques du patrimoine*. (Travaux et documents, 16.) Comité d'histoire du ministère de la culture – Fondation Maison des sciences de l'homme, Paris, 253–268.

Poulot, Dominique

1993 Le sens du patrimoine: hier et aujourd'hui (note critique). *Annales* 48. (6) 1601–1613.

Rác József

1998 *Iffúsági (szub)kultúrák, intézmények, devianciák*. Scientia Humana, Budapest, 1998.

Sándor Ildikó (szerk.)

2006 *A betonon is kinő a fű. Tanulmányok a táncházmozgalomról*. Hagyományok Háza, Budapest.

Keszeg Vilmos

Smith, Laurajane

2006 *Uses of Heritage*. Routledge, London and New York.

Sonkoly Gábor

2009 Léptékváltás a kulturális örökség kezelésében. *Tabula* 12. (2) 199–209.

Szabó Á. Töhötöm

2002 *Közösség és intézmény. Stratégiák a lónai hagyományos gazdálkodásban*. (Kriza Könyvek, 11.) Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár.

Szabó Péter

1981 „Szomorodott szívvel tudatjuk...” Gyászjelentések a múlt században és a század elején. *Jel-Kép* II. (1) 29–36.

Szabó Zsolt

1976 Irányított néprajzi gyűjtő-versenyek általános iskolás tanulókkal. In: Kós Károly (szerk.): *Népismereti Dolgozatok 1976*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 73–84.

2016 *A Jóbarát néprajzi gyűjtései 1968–1980 között*. In: Keszeg Vilmos – Virgíniás-Tar Emese (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 24. Hagyomány és örökség a romániai magyar néprajzkutatásban*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 271–282.

Szalma Anna Mária

2014 *A fénykép a mindennapi életben. Fényképkorpuszok antropológiai elemzése*. (Emberek és kontextusok, 10.) Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár.

Szapu Magda

2002 *A zúrkorszak gyermekei. Mai magyar csoportkultúrák*. Századvég, Budapest.

Szekeres Gyula

1998 *A hajdúböszörményi hagyományos csónak alakú fejfás védett temetőrész*. Hajdúböszörmény.

Szilágyi Miklós

1989 Mezőberényi és gyomai halászati szerződéses a 19. század első feléből. In: Égező Melinda – Filep Antal (szerk.): *Documentatio Ethnographica 13. Történeti-néprajzi források a XVIII–XIX. századból*. MTA Néprajzi Kutatócsoport, Budapest, 207–228.

2001 Halászat. In: Paládi-Kovács Attila (főszerk.): *Magyar Néprajz II. Gazdálkodás*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 104–192.

Tagányi Károly

1896–1908 *Magyar erdészeti oklevéltár*. I–III. Országos Erdészeti Egyesület, Budapest.

Tárkány Szücs Ernő

1981 *Magyar jogi népszokások*. Gondolat, Budapest.

Timaffy László

1991a Fémművesség. In: Domonkos Ottó (főszerk.): *Magyar Néprajz. III. Kézművesség*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 245–281.

1991b Szíjgyártók, nyerges mesterek. In: Domonkos Ottó (főszerk.): *Magyar Néprajz. III. Kézművesség*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 309–317.

Tripolszky Géza

1985 A halálhír közlése – gyászjelentések. *Hungarológiai Közlemények* 17. (64–65) 391–401.

Ujváry Zoltán

2007 A magyar folklór kutatás kezdetei. Gyűjtési felhívások. In: Uő: *Magyar folklórtörténet I*. Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszéke, Debrecen, 7–20.

Vajda András

2013 *Az írás és az írott szó hatalma. Az írás a mindennapokban egy Maros megyei településen*. (Emberek és kontextusok, 9.) Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár.

Vajda András (s.a.r.)

2008 Berekméri István Andrásé: *Minden poklokon keresztül*. (Emberek és kontextusok 2.) Mentor Könyvkiadó, Marosvásárhely.

Zdrodowska, Magdalena

2012 E-, cyber-folklor. *Kultura popularna* 33. (3) 20–31.

Cultura populară la răscruce: încercări interpretative și de contextualizare

Patrimonizarea deschide o nouă epocă concepțională în Europa, în care elementele tradiționale ale culturii populare se recontextualizează. La începutul acestei noi epoci autorul consideră că este important să treacă în revistă istoria influențelor ce au abătut asupra culturii populare. Structura studiului de față ar fi următoarea: cultura populară ca tradiție, funcțiile tradițiilor, tradiția organică și organizată, folclorism și patrimonizare, domesticirea mediilor în cultura populară, retragerea din cultura populară, relația dintre cultura populară și media, religie, educație, popularizare științifică, justiție, retragerea în cultura populară.

Folk Culture in Crossfire: Attempts of Interpretation and Contextualization

Patrimonization has opened a new conceptual era in Europe, in which the traditional elements of folk culture are being re-contextualized. At the beginning of this new era the author feels the need to sum up the history of the influences on folk culture itself. The structure of the study is the following: folk culture as tradition, functions of tradition, organic and organized tradition, folklorism and patrimonization, domestication of media in popular culture, withdrawal from folk culture, the relation between folk culture and media, religion, education, scientific popularization, justice, withdrawal into folk culture.